

Anne Salo

LAPSETTOMUUS NAISEN TIETOISENA VALINTANA

Yhteiskuntapolitiikan

pro gradu -tutkielma

Kevät 2001

Jyväskylän yliopisto

Anne Salo, (ohjaaja: Marja Kaskisaari)

Yhteiskuntapolitiikka

Kevät 2001

Jyväskylän yliopisto

79 sivua

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata vapaaehtoisesti lapsettomien naisten kokemusta elämästään tämän päivän Suomessa. Työssäni pyrin selvittämään, miten ja minkä vuoksi aineiston kirjoittajat ovat päätyneet valitsemaan lapsettomuuden, miten ratkaisu on vaikuttanut heidän elämäänsä ja millaisia normalisointipyrkimyksiä he ovat kokeneet itseensä kohdistuvan.

Lähestyn aihetta Foucault'n biovallan teorian näkökulmasta ja oletan, että hegemoniset diskurssit edelleen liittävät naisen rooliin väistämättömästi äitiyden. Tutkimuksessani pyrin tuomaan näkyviin diskursseja, joilla käsitystä äitiydestä ylläpidetään positiivisena, luonnollisena ja normaalina naisen osana, samalla kun vapaaehtoinen lapsettomuus binaarioppositioin määritellään sen negatiiviseksi vastakohtaksi.

Tutkimusaineistoni koostuu 27:stä elämäntarinasta, joita ovat kirjoittaneet 30 vuotta täyttäneet naiset. Pyrin analysoimaan tekstejä konstruktivistisesta näkökulmasta ja havaitsin, että valtaosa kirjoittajista kuvasi lapsettomuuttaan itsenäisenä valintana, joka on vaikuttanut heidän elämäänsä pääasiassa positiivisesti. Kaikki kirjoittajat ilmaisevat olevansa tietoisia vapaaehtoiseen lapsettomuuteen kohdistuvista kielteisistä käsityksistä. He kuitenkin korostavat, että naisella on oikeus päättää reproduktiostaan ja ovat tällä hetkellä valintaansa tyytyväisiä.

Avainsanat: Vapaaehtoinen lapsettomuus, valinta, normalisointi, maternalismi, medikalisaatio, kokemus.

SISÄLLYS:

1. JOHDANTO.....	5
2. ÄITIYS SOSIAALISENA KONSTRUKTIONA.....	7
2.1 Normi, normaali ja normalisointi.....	7
2.2 Halkeamia ja vastarintaa vai täysi vapaus valita?.....	9
2.3 Käsitukset normaalista naiseudesta muuttuvat.....	11
2.4 Modernissa äitiyspuheessa korostuvat tunteet.....	13
2.5 Maternalismi.....	15
2.5.1 Maternalismi väestöpolitiikkana.....	16
2.5.2 Maternalismi normalisoivana diskurssina.....	17
2.6 Reproductio.....	18
2.7 Medikalisaatio.....	19
2.8 Miten tytöstä kasvaa äiti.....	24
3. VAPAAEHTOINEN LAPSETTOMUUS EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN VALOSSA.....	28
3.1 Selittämisen vaatimus ja puolustautumiskeinot.....	30
3.2 Kolme lapsettomuutta negatiiviseksi leimaavaa diskurssia.....	31
4. TUTKIMUSONGELMAN MÄÄRITTELY JA AINEISTON HANKINTA.....	33
4.1 Aiheen ja metodin valinta.....	33
4.2 Tutkimusongelmat.....	36
4.3 Aineiston hankinta.....	37
4.4 Tekstistä analyysiin.....	39
5.27 KERTOMUSTA VAPAAEHTOISESTA LAPSETTOMUUDESTA.....	42
5.1 Negatiiviset kuvaukset vapaaehtoisesta lapsettomuudesta.....	42
5.2 Positiiviset kuvaukset vapaaehtoisesta lapsettomuudesta.....	44
5.2.1 Työ ja ura.....	45

5.2.2 Parisuhde.....	48
5.3 Lapsettomuuteen ajautuneet.....	50
5.4 Miten lapsettomana pysytään.....	52
5.4.1 Sterilisaatio.....	52
5.4.2 Abortti.....	55
6. NORMALISOINTIA JA VASTARINTAA.....	57
6.1 Lapsettomuutta negatiiviseksi leimaavat diskurssit.....	58
6.1.1 Lapsettomien naisten kuvaaminen moraalisesti arveluttaviksi.....	58
6.1.2 Kompensaatio.....	61
6.1.3 Katumus.....	64
6.2 Vapaaehtoinen lapsettomuus ja ihmissuhteet.....	65
6.2.1 Vanhemmat ja sukulaiset.....	66
6.2.2 Ystävät ja työtoverit.....	68
6.3 Medikalisaatio.....	70
7. YHTEENVETOA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	73
LÄHTEET.....	77

1. JOHDANTO

“Anatomia on kohtalo”, väitti Shulamith Firestone (1970) kohuteoksessaan 1970-luvulla. Hänen mukaansa naisen kyvystä synnyttää on tehty alistamisen väline. Reproduktiotehtävään sitoutuminen asettaa naisen Firestonen mielestä patriarkaalisen vallan alle, sosiaalisesti ja taloudellisesti miehestä riippuvaiseksi. Synnyttämistä hän kuvailee barbaariseksi, epämiellyttäväksi ja vaaralliseksi. Teoksessaan hän maalailee utopiaa tulevaisuudesta, jossa lisääntyminen hoidetaan teknologian avulla ja kasvatustehtävästä huolehditaan yhteisönä, ilman naista sortavaa ydinperhemallia. Hänen mukaansa naisilla tulisi myös olla täysi oikeus kieltäytyä äitiydestä. (Emt., 17, 188-189.)

Noista radikaalifeminismin kukoistusajoista kannanottojen sävy on selvästi pehmentynyt. Lisääntymisteknologiaa ei ole kehitetty Firestonen (1970) toivomalla tavalla korvaamaan naisen kohtua ja poistamaan raskausajan vaivoja. Harvoin nykyään kuulee kenenkään julkisuudessa edes kyseenalaistavan nykyisen lisääntymistavan luonnollisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. Uutta teknologiaa on sekä Beckin & Beck-Gernsheimin (1995, 126-127) että Morellin (1994, 10) mukaan päin vastoin käytetty vahvistamaan perinteistä reproduktiomallia ja ydinperheihannetta. Sen sijaan, että vapautettaisiin hedelmättömät pariskunnat “lisääntymisen velvoitteista” heitä rohkaistaan käyttämään hyväkseen kaikki edistynyt teknologia, jotta luonnollinen tarkoitus täytyisi ja he voisivat saada omia biologisia jälkeläisiä.

Ihanteellisen naiseuden määritelmät ovat historian kuluessa muuttuneet, mutta äitiys on pysynyt keskeisenä osana feminiinistä sukupuoliroolia ja naisen yhteiskunnallista tehtävää. Tällä hetkellä elämme aikaa, jota kuvataan yksilöllistyneeksi ja postmoderniksi. Nykypäivän ihmisillä ajatellaan olevan sukupuoleen katsomatta oikeus ja vapaus, ellei peräti suoranainen velvollisuus henkilökohtaisiin valintoihin. Tämän työni perusoletuksena on kuitenkin ajatus siitä, että voimme valita vain vaihtoehtoista, joita realistisesti on tarjolla. Jokainen valinta sulkee pois muita mahdollisuuksia ja jokaisella

valinnalla on tietyt seuraukset. Jos yksilö päätyy elämäntapaan, joka havaittavasti poikkeaa siitä, mitä yhteisössä pidetään normaalina, häntä mitä todennäköisemmin pyritään mukauttamaan vallitseviin odotuksiin erilaisin normalisoinnin keinoin.

Tutkin tässä työssäni vapaaehtoisesti lapsettomuuden valinnoita naisia ja oletan heidän elämäntapansa edelleen yhteiskunnassamme marginaaliseksi, normaalista poikkeavaksi. Kysyn heiltä, miten ja miksi he ovat päätyneet lapsettomiksi ja miten lapsettomuuden valinta on heidän elämäänsä vaikuttanut. Tutkimusaineistokseni sain 27 kirjoitettua kertomusta, jossa 30 vuotta täyttäneet naiset kuvaavat elämäänsä, lapsettomuuteen päätymistään ja sen seurauksia. Niitä analysoimalla pyrin tuomaan esille, miten he kokevat elämänsä vapaaehtoisesti lapsettomina naisina tämän päivän Suomessa. Yritän myös saada näkyviin niitä normalisoivia diskursseja, joiden uskon edelleenkin leimaavan lapsettomuutta yhteiskunnassamme ei-toivotuksi ilmiöksi.

2. ÄITIYS SOSIAALISENA KONSTRUKTIONA

Lähtökohtanani tässä työssä on tarkastella äitiyttä sosiaalisena konstruktiona, historiaan ja kulttuuriin sidottuna ilmiönä, jota jatkuvasti tuotetaan, muovataan ja uusinnetaan diskursseissa ja sosiaalisissa käytännöissä. Keskeisenä näkökulmana pohdinnassani käytän Foucault'n (1998) biovallan teoriaa, erityisesti hallinnoinnin, normaalin ja normalisoinnin käsitteitä. Esimerkkeinä naisen ruumiiseen suunnatuista hallinnointipyrkimyksistä kuvaan vuosisadan alkupuolella Suomessa virinnyttä maternalistista äitiyspolitiikkaa ja medikalisaatiota, joka toisin kuin maternalismi, elää julkisissa diskursseissa kukoistuskauttaan edelleen.

2.1 Normi, normaali ja normalisointi

Iipo Helen on tutkinut väitöskirjassaan hallinnointia ja normalisointipyrkimyksiä, joita erityisesti naisen ruumiiseen on kohdistettu Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Hänen mielestään normi foucaultlaisittain käsitettynä poikkeaa jonkin verran käsitteen perinteisestä merkityksestä sosiologiassa (1997, 17).

Klassisessa sosiologiassahan normi määritellään sellaisiksi vuorovaikutuksen muodoiksi, joiden välityksellä yhteisö saa jäsenensä toimimaan tai ajattelemaan tietyllä yhdenmukaisella tavalla. Tämän määritelmän mukaan normit voivat olla joko lakiin kirjattuja tai ääneen lausumattomia sääntöjä. Ne sisäistyvät yhteisön jäsenten käsityksiksi oikeasta ja väärästä kasvatuksen ja mallioppimisen myötä. Sääntöjen rikkojaa uhkaavat sanktiot. Usein norminmukaista käytöstä myös tuetaan palkkioin. (Sulkunen, 1994, 122.)

Helenin (1997, 17) mielestä Foucault ei kuitenkaan tarkoita normilla oikeusnormia, ihmisiä velvoittavaa lakiin kirjattua säädöstä. Hänen mielestään Foucault'n ajattelussa normi ei myöskään näyttäydy tavoissa ja ihanteissa vaikuttavana pakottavana elementtinä vaan normi biovallan perustana liittyy ennen kaikkea käsitykseen normaalista. Suuren Suomalaisen Tietosanakirjan (1988) mukaan normaali merkitsee

säännönmukaista, säännöllistä, tavallista ja varsinkin henkisessä mielessä tervettä. Geometriassa kyseisellä käsitteellä tarkoitetaan kohtisuoraa.

Tämän työn kannalta keskeistä on tarkastella sitä, mitä on normaalina pidetty naiseus. Käsitteiden muuttuvat ajan myötä, mutta tämän päivän diskursseissa on aina jäänteitä aikaisemmin totena pidetyistä ajatuksista. Tulevaisuus rakentuu menneisyyden perustalle. Merkitykset ja arvostukset muovautuvat biovallan verkostoissa käytävien kamppailujen kautta. Menneisyyden tunteminen auttaa ymmärtämään tämän päivän todellisuutta. Siksi haluan luoda katsauksen historiaan, vaiheisiin, joiden kautta käsitys äitiydestä naiseuden ytimenä on viime vuosisadalla muotoutunut.

Ilo Helen (1997) kuvaa teoksessaan, miten 1800-luvulla psykologiassa, lääketieteessä ja sosiaalitieteissä keskityttiin luomaan standardeja normaalina pidetyille fysiologialle ja käyttäytymiselle keräämällä laajoja luetteloita poikkeavana pidetyistä ilmiöistä. Kartoittamalla inhimillisen olemusta ja käyttäytymisen kenttää pyrittiin muodostamaan kuvaa siitä, miten asioiden tulisi olla, jotta kaikki toimisi ihanteellisella tavalla. Normaaliuden käsitteessä tällä tavoin ymmärrettynä kietoutuvat Helenin (emt., 17) mielestä yhteen tosiasiat ja arvot, se miten asiat ovat ja se miten niiden pitäisi olla.

Foucault'n (1998, 70-71) mukaan valta ei ole jotain, jota käytetään yksisuuntaisesti ylhäältä alaspäin, vaan se on läsnä kaikkialla: tuotannossa, perheissä, pienryhmissä ja laitoksissa. Valtaa käytetään kaikissa suhteissa (esimerkiksi taloudellisissa, tiedollisissa ja sukupuolisuhteissa). Valtasuhteet ovat hänen mukaansa intentionaalisia, mutta eivät kausaalisia, eivätkä jäljitettävissä yksilöiden tavoitteisiin ja pyrkimyksiin.

Biovalta on valtaa, joka kohdistuu yksilöiden elämään ja ruumiisiin. Sitä ei voida vallankumouksella riistää, eikä jakaa toisten kanssa, koska se ei ole samanlaista kuin hallitsijan valta alamaisiin (Foucault, 1998, 70). Biovallan käyttö eli hallinnointi on nimenomaan sen määrittelemistä, mikä on normaalia ja pyrkimystä kasvattaa jokaisen

yksilön halua ja resursseja tavoitella tuota parhaaksi mahdolliseksi oletettua elämisen tapaa.

Normalisoinnin avulla ihmisiä pyritään siis ohjaamaan siihen, mitä kulloisenakin aikana pidetään oikeanlaisena, sekä yksilön itsensä että yhteiskunnan kannalta hyvänä elämänä. Sekä Nätkin (1997) että Helen (1997) tutkivat väitöskirjoissaan sitä, millaisia yhteiskuntapoliittisia hallinnointitoimia erityisesti naisten ruumiisiin on 1900-luvun alkupuolella kohdistettu. Palaan siihen myöhemmin. Valtiovalta on toimillaan heidän mukaansa näkyvästi kannustanut naisia äitiyteen, mutta keskusteluun ovat virallisen tahon lisäksi osallistuneet myös monenlaiset toisin ajattelevat asiantuntijaryhmät ja yksilöt, kukin oman elinpiirinsä verkostoissa.

2.2 Halkeamia ja vastarintaa vai täysi vapaus valita?

Virallisen tuen saanut vallankäyttökään ei kohdistu yksilöihin suoraviivaisena vaan kaikkialla biovallan verkostoissa esiintyy halkeamia ja vastarintaa, jollaisena Carolyn Morellin (1994, 17) lailla näen vapaaehtoisen lapsettomuuden valitsemisen vielä tänäkin päivänä. Hän korostaa (emt., 46), että äitiys on sosiaalinen instituutio, ei biologinen, eikä psykologinen fakta. Hänen mielestään on tärkeä huomata, miten sosiaalinen paine työntää naisia äidin rooliin. Kyse ei siis ole pelkästään naisen omasta halusta ja mahdollisesti psyykkisestä tarpeesta, vaan myös yhteiskunnan normalisointipyrkimyksistä.

Morellin (1994, 17) tavoin olen valmis uskomaan myös siihen, että hegemoniset diskurssit määrittelevät pitkälti vapautemme rajat. Jos äitiys kuvataan kaikkialla (esim. mediassa, lääketieteessä, psykologiassa ja kasvatuksessa) haluttavana, tyydyttävänä ja väistämättömästi naisen osaan kuuluvana tehtävänä, on epätodennäköistä, että ainakaan voimakkaasti toisten hyväksyntää hakevat ihmiset, jollaisiksi Jallinoja (2000, 226-227) osaa meistä nykypäivän suomalaisista kuvaa, olisivat epäröimättä valmiita valitsemaan toisin.

Mm. Anthony Giddensin (1992) ja Beckin & Beck- Gernsheimin (1995, 3) mukaan elämme aikaa, jossa me länsimaiset ihmiset olemme vapautuneet traditioiden kahleista. Heidän mielestään nykyihmisen elämää luonnehtii valinnan vapaus ja pakko, joka ulottuu poliittisista valinnoista ja ostopäätöksistä aina yksilön intiimeimmän elämän sopukoihin saakka. Elämänpolitiikan käsitteellä tämän tutkimussuunnan edustajat kuvaavat niitä valintoja ja mahdollisuuksia, joiden eteen jokainen ihminen nykyään joutuu tai pääsee. Ihmisten elämää koskevaa politiikkaa tehdään sekä valtionhallinnon että yksilöiden tasolla ja monissa asteissa siinä välillä. Jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa elävä ihminen oletetaan tietoiseen reflektointiin kykeneväksi ja riskejä arvioimaan pyrkiväksi toimijaksi, yksilöksi, jolla on halua ja kykyä ottaa vastuu omista ratkaisuksistaan. Varsinkin Giddensin (1992) ajattelua hallitsee positiivinen "toisten mahdollisuuksien" korostaminen, joka tässä työssä korostuvalle omalle näkemykselleni on vierasta.

Sosiologian tutkija Ziehen (1991) tavoin olen taipuvainen näkemään nykyajan ihmisen vapauden ehdollisempana, ennemminkin suurina lupauksina kuin todellisina mahdollisuuksina. Ziehehän kuvaa teoksessaan nuorten eteen avautuvaa modernia maisemaa ikään kuin houkuttelevien näyteikkunoiden reunustamana katuna. Paljon kaunista ostettavaa on tarjolla, mutta kadulla kulkijalla on usein matti kukkarossa. Ihmisen vapautta rajoittaa resurssien (esim. koulutus, raha, taidot, ikä ulkonäkö jne.) puute sekä halu toimia niin, että voi saada arvostusta, kiintymystä ja toisten ihmisten hyväksynnän. Jokainen valinta sulkee pois muita mahdollisia vaihtoehtoja, eikä toisia mahdollisuuksia ole loputtomasti tarjolla. (Emt., 33)

Lasten hankkimiselle omat rajansa asettaa jo naisen biologinen ikä. Raskaaksi tulemista ei ole mahdollista lykätä rajattomasti. Hankittua lasta ei myöskään voi peruuttaa, vaikka esimerkiksi Carolyn Steedman (1986) kuvaakin omaelämäkerrallisessa teoksessaan äitiään, jonka suhtautuminen lapsiinsa oli varsin poikkeuksellinen. Kirjoittajan mukaan hänen äitinsä hankki kaksi tytärtään kohottaakseen yhteiskunnallista statustaan, eli päästäkseen hyvään avioliittoon. Ulospäin hän halusi antaa itsestään kuvan hyvänä äitinä, mutta tunnetasolla hänen suhtautumisessa lapsiinsa ei ollut jälkeäkään äitimyytin ylistämästä vaistomaisesti syntyvästä uhrautuvasta rakkaudesta. Carolyn Steedmanin

(1986, 83-84) mukaan sellaisetkin naiset, jotka ovat tulleet hankkineeksi lapsia voivat kieltäytyä äitiydestä yksinkertaisesti olemalla täyttämättä hyvän äidin roolin liitettyjä odotuksia.

Diskurssit muovaavat subjekteja, mutta myös subjektit muovaavat omalta osaltaan diskursseja (Nikander, 1997, 408) Valinnoillaan ja kannanotoillaan toisin ajattelevat ihmiset ovat aina vaikuttamassa kehityksen suuntaan. Carolyn Morell (1994, 2) tuo esiin tutkimuksessaan, miten valtakulttuuri diskursseissaan esittää äitiyden naiselle luonnollisena, ainoana hyväksyttävänä vaihtoehtona. Hänen laillaan uskon, että vasta, kun vapaaehtoinen lapsettomuuden valinta aletaan esittää julkisuudessa naiselle mahdollisena, positiivisena vaihtoehtona, naiset saavat todellisen mahdollisuuden valita, ilman pelkoa epänormaaliksi leimautumisesta

2.3 Käsityksen normaalista naiseudesta muuttuvat

Sekä Iipo Helen (1997, 110-112) että Riitta Jallinoja (2000, 202-203) kuvaavat teoksissaan, miten 1800-luvulla perheen merkitystä alettiin korostaa. Helenin (emt.) mukaan ydinperheestä tuli normaalin määre, ihannemalli, jonka mukaan ihmisten kuului elää. Hänen mukaansa uuden familistisen perheajattelun myötä muut perheenjäsenet kuin isä nousivat poliittisesti keskeiseksi. Perheen sisäisiin suhteisiin puuttuvalla lainsäädännöllä ja valistuksella pyrittiin siihen, että perheydin hallitsisi itseään, eli huolehtisi itse syntyvyydestä, hygieniasta, kasvatuksesta ja moraalisen järjestyksen ylläpidosta. Äidin asema tämän tavoitteen saavuttamisessa nähtiin keskeiseksi.

Päävastuu lasten ja kodin hoidosta langetettiin itsestään selvästi naisille ja sitä perusteltiin naisen biologisilla ja psyykkisillä ominaisuuksilla. Helen (1997) kuvaa, kuinka sukupuolten välistä työnjakoa, naisten luontaista sopivuutta hoivaajaksi ja koko perheen siveyden vaalijaksi perusteltiin mm. Rousseauin, Kantin ja Hegelin ajatuksilla. He näkivät naisen ja miehen erilaisuuden ja tehtävänjaon luonnollisena toisin kuin esimerkiksi John Stuart Mill, joka ajatteli naisen ja miehen eroavaisuuksien johtuvan pitkälti kasvatuksesta ja puolusti naisten yhtäläistä oikeutta koulutukseen. Hänkin oli

kuitenkin Helenin mukaan sitä mieltä, että valitessaan avioitumisen naisen tuli suuntautua kodin ja lasten hoitoon. Se oli hänen mielestään sekä perheen, että koko yhteiskunnan kannalta onnellisin ratkaisu. (Emt., 113-114.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa merkittävä muutos perhekulttuurissa tapahtui teollistumisen, kaupungistumisen ja palkkatyöläistymisen myötä. Satu Apo (1999, 19) kuvaa artikkelissaan, miten maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa lasten hoito ei suinkaan ollut naisten päätyö. Pikkulapsista huolehtivat usein palkolliset, vanhukset tai vanhemmat sisarukset sillä aikaa kun emännät hoitivat tilan töitä. Yhteiskunta ei tukenut perheitä nykyisen kaltaisin päivähoitopalveluin ja sosiaalietuuksin, vaan perheessä lapset hoituivat muun työn ohessa.

Suomessa naiset ovat itsenäisyytemme alkuvuosista saakka aktiivisesti osallistuneet sekä poliittiseen toimintaan että työelämään kodin ulkopuolella. He muovasivat maamme alusta saakka miesten rinnalla myös vaikuttamalla vuosisadan alun kansanliikkeissä, kuten herätys-, raittius- ja työväenliikkeessä. Kotiäitiyttä pidettiin toki ihanteena meilläkin, mutta samanlaista asemaa kuin monissa Euroopan maissa mieselättäjyyden malli ei milloinkaan Suomessa saavuttanut. (Julkunen, 1999, 86-87.)

Vuosisadan alkupuolella eri sosiaaliluokkiin kuuluvien naisten kysymykset painottuivat eri tavoin. Työväestön naisille palkkatyö ei ollut vaihtoehto kotiäitiydelle vaan taloudellinen pakko. Eduskuntatyössä ja naisliikkeessä toimiessaan he kiinnittivät huomiotaan enemmän kapitalistisen markkinatalouden kielteisiin sivuvaikutuksiin, mm. työsuojeluun ja työväestön elinoloihin. Ylemmän luokan naiset puolestaan taistelivat aktiivisesti oikeudestaan koulutukseen. Kummatkaan eivät pyrkineet murtamaan sukupuolten välistä perinteistä työnjakoa, jonka mukaan naisen tuli huolehtia reproduktiosta ja miehen tehtäviin kuuluivat julkisen sfäärin asiat. Ryhmiä yhdisti kuitenkin huoli raittiudesta, siveydestä ja lasten hyvinvoinnista. (Nätkin 1997, 40-41.)

2.4 Modernissa äitiyspuheessa korostuvat tunteet

Lapsia ei ole aina hoivattu samalla tavoin kuin nykyään. Artikkelissaan Sanna Heikkilä (1999) kuvailee, miten varhaishoivassa koskevassa valistuskirjoittelussa Suomessa 1900-luvulla ovat painotukset vaihdelleet. Hän toteaa, että lapsen ja äidin välistä tunnesuhdetta on alettu korostaa vasta joitakin vuosikymmeniä sitten. Vuosisadan alussa lapsikuolleisuus oli vielä korkea, eikä äitejä rohkaistu luomaan syvää kiintymyssuhdetta vauvaan, koska lapsen menettäminen oli todemmäköisempää kuin nykyään. 1980- ja 1990-luvuilla perhelehdissä äitiys sen sijaan kuvattiin usein naisen henkisen kasvun mahdollisuutena, subjektiivisena ja hedonistisena kokemuksena. (emt., 229, 236, 241.)

Riitta Jallinoja tarkastelee kirjassaan "Perheen aika" (2000, 108-109) äidin ja lapsen suhdetta romanssina, jota voidaan intensiivisyydessään verrata vastarakastuneiden alkuhuumaan parisuhteessa. Hän kuvaa tekstissään lehdessä julkaistua tuoreen äidin kertomusta tunteistaan vastasyntyntä vauvaansa kohtaan. Alussa äiti ja lapsi elävät symbioottisessa suhteessa, johon muilla ei ole pääsyä. Vähitellen alun euforia kuitenkin väljähtyy ja arjen ongelmat vaativat ratkaisua. Usein äiti tässä vaiheessa kääntyy isän puoleen saadakseen tukea ja konkreettista apua lapsen hoitoon. Rakkauden tunteeseen perustuneen pyyteettömän hoivaamisen jälkeen pyritään sopimuksiin ja järjestelyihin. Äidin ja lapsen romanssivaiheen aikana itsensä mahdollisesti ulkopuoliseksi kokeneen isän ei kuitenkaan aina ole helppoa löytää paikkaansa "kolmantena".

Beck & Beck-Gernsheim (1995, 20-21) toteavat myös, että vaikka modernit isät nykyään periaatteen tasolla saattavatkin kannattaa tasa-arvoa ja myös naisen oikeutta omaan aikaan, he kannattavat kirjoittajien mielestä sitä vain siihen saakka, kunnes periaatteen noudattaminen edellyttää heiltä henkilökohtaisesti vaivannäköä. Kaikki isät eivät siis ole valmiita ottamaan osaansa vanhemmuuden vastuusta.

Nykypäivän ihmiset pyrkivät Jallinojan (2000) mielestä parisuhteessaan ylläpitämään romanttisen rakkauskäsityksen mukaisia tunteita mahdollisimman pitkään. Äärimmäisessä tapauksessa pariskunta saattaa hänen mielestään (emt., 118) kieltäytyä

juuri siitä syystä hankkimasta lapsia. Romanssihan on aina “kahden kauppa ja kolmannen korvapuusti”, eli kolmannen osapuolen ilmaantuminen suhteeseen edellyttää väistämättä muutoksia ja uudelleenjärjestelyjä. Aika ja energia, joka puolisoilta kuluisi lapsen hoitamiseen, olisi poissa parisuhteelle liikenevästä ajasta.

Beckin & Beck-Gernsheimin (1995, 104-107) mielestä lasten hankintaan ja kasvatukseen liittyy aikaisempaa enemmän emotionaalisia odotuksia. Lapsia ei enää länsimaissa hankita työvoiman tarpeessa tai taloudellisista syistä. Nykyään lapsen kasvattaminen päin vastoin käy rahassa mitattuna huomattavasti aikaisempaa kalliimmaksi. Oman lapsen emotionaalinen arvo sen sijaan on kohonnut. Heidän näkemyksensä mukaan useiden vanhempien motiivina heidän hankkiessaan lasta on myös toive löytää itsensä lapsen kautta. Lapsista etsitään elämän tarkoitusta, jotain joka tarvitsee ja jolle kuulua tässä nopeasti muuttuvassa maailmassa. Heidän mielestään lapsi edustaa monille vanhemmille lupaus pusevasta, autenttista, “luonnollisesta” ihmissuhteesta tässä pätöksuhteiden ja pätkätöiden pinnallistuvassa ajassa. Joillekin naisille lapsen hankkiminen tarjoaa heidän mielestään myös oivallisen keinon paeta työmarkkinoilla jatkuvasti ahdistavammaksi käyvää kiirettä ja kilpailua (emt., 106).

Lasten kasvattaminen on tullut myös aikaisempaa vaativammaksi. Beck & Beck-Gernsheim (1995) väittävät, että nykyään vanhemmilta ja erityisesti äideiltä odotetaan aiempaa laaja-alaisempaa paneutumista lastensa kasvattamiseen. Tietoa lapsen psyykkisestä ja fyysisestä kehityksestä on tarjolla paljon. Vanhemmat ovat aikaisempaa tietoisempia siitä, mitä kaikkea lapsen parhaaksi on tehtävissä. Jokainen esille tuleva mahdollisuus edistää lapsen hyvää muuttuu kirjoittajien mukaan herkästi vanhempien mielessä painostavaksi velvollisuudeksi. Vanhemmat saattavat kokea syyllisyyttä, elleivät kykene tarjoamaan lapselleen kaikkea sitä, minkä uskovat olevan hyväksi. Aiempaa tarkemmin vanhemmat puntaroivat myös omia valmiuksiaan kasvattajiksi. (emt., 108-109, 129.)

Beckin ja Gernsheimin (1995) mielestä onkin aivan mahdollista, että jotkut vanhemmat jättävät jälkeläisensä hankkimatta, koska eivät koe itseään riittävän kypsiksi ja

kyvykkäiksi huolehtimaan lapsesta. Lapsen hankintaa saatetaan lykätä myös taloudellisista syistä aikaan, jolloin sille voidaan tarjota edullisemmat kasvuolosuhteet. Lapsen hankkimatta jättämistä saatetaan perustella myös ekologisilla syillä. Pohditaan, onko eettistä hankkia lisää ihmisiä maailmaan, joka jo nyt on katastrofin partaalla ylikansoituksen vuoksi. Näin vapaaehtoinen lapsettomuus voi heidän mielestään olla sosiaalisesti vastuullinen ratkaisu. (emt., 108-110.)

Naiseen vanhemmuuteen lastatut odotukset kohdistuvat Beckin ja Beck-Gernsheimin (1995) mielestä edelleen painokkaampina kuin mieheen. Äidinrakkaus on vieläkin mystifioitua ja arvostettua. Opaskirjoja ja asiantuntijatietoa on tarjolla ylenpalttisesti. Lasta tulee rakastaa, mutta ei saa rakastaa liikaa, eikä väärällä tavalla. Vastuu ihmistaimesta on suuri, mutta äitiyttä ei kuitenkaan saisi kokea työnä ja taakkana, vaan siitä tulisi nauttia. Naisen raskausaikana kokemien tunteidenkin varoitellaan vaikuttavan lapseen ja monenlaiset psykologian teoriat säilyttävät vastuun lapsen psyykkisestä varhaiskehityksestä kokonaan äidin harteille. Jopa naisen alitajuisia tunteita pyritään määrittelemään ja ohjaamaan, jotta lapsi voisi kehittyä suotuisissa olosuhteissa. Heidän mukaansa nykyajan vanhemmat tuovat usein esiin elävänsä lapsen ehdoilla, mikä ei välttämättä ole pelkästään hyvä asia. Vanhemmuutta on heidän mielestään mahdollisuus myös liioitella. Lapsia hankitaan heidän näkemyksensä mukaan harvoin pelkästään epäitsekäistä syistä ja pettyminen omaan lapseen saattaa johtaa jopa pahoinpitelyyn. (emt., 133-139.)

2.5 Maternalismi

Maternalismi on oivallinen esimerkki diskurssista, joka 1900-luvun alkupuolella muovasi merkittävästi naisten ja äitien elämää. Ritva Nätkin (1997, 27) määrittelee maternalismin "puheeksi ja toiminnaksi, eli diskurssiksi, joka ei edellytä ruumiillista äitiyttä (siis omia lapsia) eikä ole kirjoitettu naisen ruumiiseen". Hänen mukaansa se merkitsee poliittista toimintaa, jossa naiset pyrkivät edistämään äitien ja lasten hyvinvointia. Se merkitsee myös ajattelutapaa, jossa äiti ja lapsi liitetään kiinteästi toisiinsa ja lähes koko naiskysymys nähdään äiti- ja lapsikysymyksenä. Hän toteaa myös, että monien

tutkijoiden mielestä maternalismi vaikutti ratkaisevasti länsimaisen hyvinvointivaltion rakentumiseen (emt., 19).

Valtion maternalistisessa politiikassa Nätkin (1997, 54-55) pitää keskeisenä äitiyssuojelua, jossa keskityttiin eri aikoina ja eri yhteyksissä eri asioihin. Milloin äitejä ja lapsia pyrittiin suojelemaan työelämän rakenteilta, milloin teollistumisen lieve-ilmioilta, rappeutuvalta sivilisaatiolta tai huonolta perimältä. Joissain keskusteluissa naista uhkaavaksi nähtiin hänen oma arvaamaton luontonsa. Toisaalta taas "heikompa sukupuolta" tuli suojella miesten hallitsemattomalta sukupuolivietiltä.

Yläluokan naiset kantoivat erityistä huolta kansakunnan sivistämisestä ja naisten äidillisten ominaisuuksien hyödyntämisestä myös kodin ulkopuolella. Heidän aloitteestaan syntyi vähitellen käsite yhteiskunnallinen äitiys, jolla tarkoitettiin naisten luontaisina pidettyjen hoivaominaisuuksien ulottamista omien lasten lisäksi yhteiskunnan heikompiosaisiin ja sivistystä kaipaaviin kansanosiin (Nätkin, 1997 35-37). Syntyi mm. Marttajärjestö, jonka tavoitteena oli kehittää ja ammatillistaa perheenemännän työtä ja juurruttaa keskiluokkainen kotiäiti-ihanne myös työväestön koteihin. Nätkinin (1997,55) mielestä porvarillinen naisliike myös toimi yhdessä lääkäreiden ja pappien kanssa miesten hallitsemattoman seksuaalisuuden ja kaksinaismoralismin kontrolloimiseksi.

2.5.1 Maternalismi väestöpolitiikkana

Valtiovalle nainen oli arvokas nimenomaan reproduktiosta huolehtivana sukupuolisena olentona. Hänelle säilytettiin mielellään vastuu sekä kansalaisten määrän että laadun kasvattamisesta. Varsinkin 1930-luvulla ja sotavuosina tätä tehtävää ylistettiin kunniakkaana ja julkaistiin peräti suositus, jonka mukaan jokaisen suomalaisen naisen olisi synnyttävä kuusi lasta, jotta kansakuntamme pysyisi elinvoimaisena (Helen 1997, 233). Sodan jälkeen tällaisista painostavan sävyisistä suosituksista luovuttiin ja valtiolta alkoi tukea perheitä konkreettisemmin keinoin.

Valtiovallalle kysymys äitiydestä oli ennen muuta väestökysymys ja sellaisena panostamisen arvoinen asia. Nätkin (1997, 75) kertoo, että vuonna 1941 väestönkasvua ja perheiden hyvinvointia edistämään perustettiin Väestöliitto, joka ensi töikseen pyrki elvyttämään äitienpäivän vieton. Äitiysavustusten maksaminen alkoi 1937. Äitiys- ja perheneuvolajärjestelmä käynnistyi 1944 ja perheelliset alkoivat saada verohelpotuksia 1943. Lapsilisiä alettiin maksaa vuonna 1948. Sodan jälkeen alettiin myöntää myös erityisiä kodinperustamislainoja ja käynnistettiin kunnallinen kodinhoitajatoiminta.

Tulevat äidit sidottiin tiiviisti valtiovallan ohjaukseen alusta saakka nivomalla äitiysavustusten maksaminen pakollisiin neuvolakäynteihin. Neuvoloissa portinvartijoina, normalisoijina ja oikeanlaiseen äitiyteen opastajina toimivat nopeasti kasvaviin ammattikuntiin kuuluvat asiantuntijat: lääkärit, terveyssisaret ja sosiaalihoitajat.

Nätkinin (1997, 252) mukaan maternalistinen, äidin ja lapsen edun tiukasti yhteen niputtava ajattelu alkoi Suomessa väistyä 1960-luvun murroksessa. Hän kuitenkin arvelee, että gynosenrisessä nais erityisyyttä korostavassa feminismissä se koki eräänlaisen renesanssin. Samat kysymykset ovat ajankohtaisia myös keskusteluissa naisten hyvinvointivaltiosta ja globaalissa mittakaavassa puhuttaessa naisten oikeudesta lisääntymiseen. Valtiovalta ei kuitenkaan hänen mielestään ole enää vuosikymmeniin maternalistista yhteiskuntapolitiikkaa toteuttanut.

2.5.2 Maternalismi normalisoivana diskurssina

Carolyn Morellilla (1994, 3-6) on maternalismiin hieman toisenlainen näkökulma. Hän mieltää sen ideologiaksi, jossa äitiminä nähdään naisen keskeiseksi elämäntehtäväksi ja identiteetin rakennusaineeksi. Tämän ajattelutavan mukaan naisen paikka olisi yksityisen reproduktiotyön parissa ja miehille kuuluisi toimiminen julkisen alueella.

Hänen näkemyksensä mukaan tällainen ajattelu syntyi teollistumisen myötä ja on ollut naisten kannalta vahingollista. Palkattomaan kotityöhön sidottuna nainen on tullut miehestä riippuvaiseksi ja hänen elinpiirinsä on rajoittunut. Morellin (1994, 5) mukaan

ylläpitäminen tukee patriarkalismia, miehen ylivaltaa, ja kapitalistista alustusjärjestelmää. Maternalistista ideologiaa uusintaa hänen mielestään (ainakin pohjois-amerikkalaisessa kulttuurissa, jota hän kuvaa) edelleenkin esimerkiksi massamedia (emt., 10).

Tuhoisinta tässä ajattelutavassa on hänen mielestään se, että se jakaa naiset hyviin ja huonoihin, onnistuneisiin ja epäonnistuneisiin sen mukaan ovatko he äitejä vai eivät. Morellin (1994) mukaan maternalistinen ideologia näin kaventaa kaikkien naisten itsenäistä valinnan mahdollisuutta. Hän korostaa, että äitiys on nimenomaan sosiaalinen konstruktio, jota tuotetaan ja uusinnetaan diskursseissa, joissa äitiys kuvataan ihanteeksi ja lapsettomat naiset vaillinaisiksi, poikkeaviksi, alempiarvoisiksi tai moraalisesti arveluttaviksi. (Emt., 12, 140, 76-77.)

Naiserityistyyttä korostavat feminismiin suuntaukset ovat hänen mielestään, ehkä tahtomattaankin, osallistuneet äitiyden ihannoimiseen ja näin edistäneet maternalistisen ajattelun jatkumista. Korostamalla äitiyttä naiseuden ytimenä ja erityisiä positiivisia (hoiva)ominaisuuksia kasvattavana elementtinä feminismi on samalla tullut vahvistaneeksi kielteistä käsitystä niistä naisista, jotka eivät tälle äitiyden jalostavalle vaikutukselle ole altistuneet. (Emt., 4-10, 74.)

2.6 Reproductio

Käytän tässä työssäni käsitettä reproductio viittaamaan siihen palkattomaan hoivatyöhön, jota naiset tekevät kodeissaan sekä elämän konkreettiseen uusintamiseen eli lasten synnyttämiseen. Anneli Anttonen (1997) kuvaa teoksessaan reproductiokäsitteen juuria ja siihen liittyvän keskustelun kehittymistä Suomessa. Hän kertoo, että se pohjautui aluksi marxilaiseen, työvoiman uusintamista tarkoittavaan käsitteeseen, mutta irtautui siitä. Tässä uudessa käyttötavassa oli keskeistä, että reproductiolla alettiin tarkoittaa yksilöllistä uusintamista. Merkittävää näkökulman muutoksessa oli sen havaitseminen, että reproductiotyöllä on subjekti. Ajatusmallissa, johon tässä työssä itsekkin liityn, reproductiota ei mielletä pelkästään naisen alistuksen

näyttämöksi, vaikka se mielestäni toisinaan voi sitäkin olla. Naisille reproduktio on Anttosen (1997) mukaan merkittävä sosiaalinen käytäntö, mielekästä toimintaa, jonka tekeminen näkyväksi suuntaa uudella tavalla huomiota myös sosiaalipolitiikkaan, hoivan ammatillistumiseen palkkatyöksi ja naisille tärkeisiin hyvinvointipalveluihin. (Emt., 123.)

Naisten palkkatyöhön osallistumisen lisääntymisestä huolimatta (Kinnunen&Korvajärvi, 1996) kotityöt perheissä jakaantuvat epätasaisesti. Naiset tekevät edelleen päivässä keskimäärin yli puolitoista tuntia enemmän kotitöitä. Lisäksi työmarkkinat ovat Suomessa edelleenkin segregoituneet. Kun enemmistö naisista palvelee, hoitaa ja kasvattaa ihmisiä niin enemmistö miehistä valmistaa, käsittelee tai siirtää esineitä. Hoivatyötä arvostetaan yhteiskunnassamme vähemmän kuin esineiden parissa työskentelyä. Siitä selkeänä osoituksena on palkkaero. Miesten palkat ovat meillä edelleen jopa saman alan töissä korkeammat kuin naisten. (Emt., 9-13.)

Morell (1994) havaitsi tutkimuksessaan, että naiset suhtautuivat ajatukseen lasten hankkimisesta hyvin vastuuntuntoisesti. He tiedostivat selvästi naiselle länsimaisessa yhteiskunnassa lankeavat kaksinkertaiset odotukset: äidin tulisi pystyä huolehtimaan sekä palkkatyöstä että reproduktiosta. Tätä haastetta Morellin haastattelemista erityisesti keski-ikäiset naiset pitivät itselleen ylivoimaisena (emt., 63). Sekä Cambell (1985, 4) että Morell (1994) tiedostavat tutkimuksessaan, että kulloisellakin historiallisella tilanteella (esimerkiksi taloudelliset lasku- ja noususuhdanteet tai sodat) on vaikutusta syntyvyyteen. Merkitystä on myös sosiaalipolitiikalla ja hyvinvointipalveluilla, joita yhteiskunta perheille tarjoaa.

2.7 Medikalisaatio

Tuomainen ym (1999, 15) määrittelevät teoksessaan medikalisaation lääketiedeinstituution kasvuksi sekä elämäntapahtumien poikkeavuuksien lääketieteellistämiseksi. Medikalisaatioprosessissa lääketieteen valta heidän mukaansa laajenee alueille, joita ei aiemmin ole pidetty lääketieteellisinä, käyttäytymistä aletaan kontrolloida ja eritellä lääketieteellisesti. Samalla lääkäreiden asiantuntijavalta kasvaa ja

ihmiset ovat entistä tietoisempia valintojensa terveysvaikutuksista. Medikalisaatiota voidaan kuvata myös menetelmäksi, jolla valtion harjoittamaa näkymätöntä valvontaa pyritään laajentamaan eri yhteiskuntaryhmiin.

Helen (1997) kuvaa, miten lääkärikunta medikalisaatiokehityksen alkuvaiheista lähtien omistautui aivan erityisellä tavalla naisruumiiden valvomiseen. Synnytykset siirtyivät kättilöiltä (jotka olivat naisia) lääkäreiden (jotka olivat aluksi kaikki miehiä) hoidettavaksi. Psykologian ja fysiologian normaaliuden rajoja kartoittavissa luokituksissa käsitystä normaalista naiseudesta muovasi voimakkaasti naiseen potentiaalisena äitinä liitetyt odotukset. Naisen lisääntymiseen liittyvät ruumiintoiminnot, hormonitoiminta ja kuukautiskierto, nähtiin hallitsevina hänen psyykkisessä kehityksessään ja normaalin käyttäytymisen säätelijänä. Naisen halun tuli suuntautua yhteiskunnallisesti hyväksytyihin kohteisiin eli vaimon ja äidin osaan. Muuten hänet luokiteltiin sairaaksi tai epänormaaliksi. (Emt., esim. 90-91.)

Naisen ruumista ja psyykeä pidettiin heikkona, häiriöille alttiina ja suojelua tarvitsevana. Helen (1997) kuvaa teoksessaan, miten käsitystä normaalista sukupuolielämästä tuotettiin 1900-luvun kuluessa monenlaisin lääketieteellisin julkaisuin ja opaskirjoin. Vuosisadan alussa sukupuolitautien vaaroista varoiteltiin dramaattisin kampanjoin ja erityisesti naisia opastettiin ottamaan vastuu omasta sukupuolihygieniastaan, jotta he eivät vaarantaisi tulevien lastensa terveyttä.

Käsitys seksuaalisuudesta yksinomaan avioelämään liittyvänä elementtinä oli 1900-luvun alkupuolella ehdoton - ainakin naisista puhuttaessa. Avioliiton ulkopuoliset raskaudet tuomittiin ankarasti. Häpeän ja yksinhuoltajuuden mukanaan tuomat toimeentulovaikkeudet joutui kantamaan usein nainen yksin. Ehkäisyvälineitä ei ollut vapaasti saatavilla ja monet epätoivoiset naiset turvautuivatkin yrityksiin keskeyttää laittomasti raskautensa.

Helenin (1997, 62) mukaan 1880-luvun jälkeen herättiin vähitellen ajatukseen, että kansakunnan terveyttä edistetään paremmin ennaltaehkäisyyn kuin jo puhjenneisiin

sairauksiin ja hallinnasta riistäytyneisiin sosiaalisiin ongelmiin keskittymällä. Uuden elämän synnyttäjinä ja perheen hoidosta huolehtivina naisten havaittiin olevan avainasemassa terveyttä edistävien tottumusten ja hygienian edistäjinä. Niinpä lääkärit alkoivat yhdessä monien yleishyödyllisten kansalaisjärjestöjen kanssa aktiivisesti markkinoida ajatusta, jonka mukaan naisella on vastuu paitsi omasta terveydestään ja puhtaudestaan, myös koko perheensä siveellisyydestä.

Laittomia abortteja torjumaan ja väestön tervettä kasvua edistämään perustettiin 1941 Väestöliitto, joka nopeasti loi maahan kattavan verkoston neuvoloita ja käynnisti mm. kotisisarten ja sosiaalihoitajien koulutuksen. Väestöliitto kantoi pitkään vastuun ehkäisy- ja avioliittoneuvonnasta, tarjosi perhe-elämän pulmiin sekä lääketieteellistä että psykologista neuvontaa. Neuvoloiden toimintaa hallitsi Helenin (emt., 238) mukaan aluksi pronatalistinen perusvire, joka kuitenkin sodan jälkeen väistyi onnellisen perhe-elämän edistämisen tieltä.

Helenin (1997, 239) mukaan Väestöliitossa kannettiin huolta avioerojen ja lapsettomien avioliittojen lisääntymisestä. Ehkäisyvälineitä jaettiin aluksi Väestöliiton kautta, mutta niitä ei lainkaan myönnetty naimattomille, eikä avioliitossa elävillekään muutoin kuin hyvin perustelluista syistä. Ehkäisyn avulla ei siis missään tapauksessa pyritty kokonaan estämään lasten syntymistä sopivina pidetyille vanhemmille (esimerkiksi vammaisia ei 1920- 1930-luvuilla pidetty sopivina, vaan heitä pakkosteriloitiin ja heille tehtiin abortteja ks. Nätkin, 1997, 69-72) vaan ajoittamaan heidän maailmaan tulonsa perheen kannalta sopivaan ajankohtaan.

Myös aborttien suhteen Väestöliitossa oltiin jyrkkiä. Sekä Helen (1997) että Nätkin (1997) kuvaavat, miten aborttia hakemaan tulleita naisia suostuteltiin ottamaan vastaan vielä tämä yksi tulossa oleva lapsi. Helen kertoo, että varsinaisia keskusteluja naisen kanssa kävivät yleensä toiset naiset eli sosiaalihoitajat ja terveyssisaret. Päätöksen abortin kieltämisestä tai myöntämisestä teki aborttilautakunta, eli lääkärit, jotka olivat enimmäkseen miehiä. (Helen, 1997, 244-245.)

Koska yksiselitteisiä perusteita abortin myöntämiselle muuten kuin lääketieteellisin indikaatioin ei aborttilaista löytynyt, Helenin (1997, 227) mukaan suurin osa raskaudenkeskeytyksistä myönnettiin psykiatrisen diagnoosin perusteella. Vaikka keskeytystä ei olisi myönnettykään, aborttia hakevia naisia hänen mukaansa psykopatologisoitiin selittämällä aborttitoiveet raskauden alkuvaiheen hormonaalisista muutoksista johtuvan masennuksen aiheuttamiksi ja vakuutettiin naisen myöhemmin tyytyväisenä sopeutuvan osaansa, kunhan alkuraskauden hormonimyrskyt ovat ehtineet tasoittua. (Emt., 229.)

Vasta vuonna 1970 säädetyssä aborttilaissa tunnustettiin selkeästi naisen päätävältä oman ruumiinsa suhteen ja hyväksyttiin raskauden keskeytyksen syyksi lääketieteellisten perusteiden lisäksi avoimesti myös sosiaaliset syyt. Nykyään raskaus voidaan keskeyttää yhden lääkärin päätöksellä, jos raskaus on kestänyt alle 12 viikkoa, äiti on alle 17-vuotias, täyttänyt 40 vuotta tai synnyttänyt neljä lasta. Kahden lääkärin tai Terveystieteiden tutkimuskeskuksen päätöstä tarvitaan, jos perusteina ovat puhtaasti sosiaaliset syyt, raiskauksen seurauksena alkanut raskaus tai äidin terveyden vakava vaarantuminen (Sosiaali- ja Terveysministeriön määräyskokoelma 1997:48.)

Julkunen (1997) kiinnittää kuitenkin artikkelissaan huomiota siihen, että naisen ruumiinoikeuksiin liittyvät kysymykset ovat globaalisti ajateltuna, ja meillä Suomessakin, kaikkea muuta kuin lopullisesti ratkaistuja. Hän viittaa Carole Patemanin (1989) teokseen, jossa väitetään, että näennäisesti yhtäläisten yksilöiden yhteiskunta sisältää kätkeytyn perusoletuksen, jonka mukaan miehillä on oikeus naisten ruumiiseen. Selvä viite Patemanin (1989) väitteen paikkansapitävyydestä on mielestäni esimerkiksi se, että Suomessa aviopuolison raiskaus kriminalisoitiin vasta vuonna 1994. Julkunen (1997, 48) mukaan reproduktiokeskeisessä feminismissä on arvostettu naisen reproduktiivista kykyä, mutta arvosteltu reproduktion patriarkaalisia olosuhteita. Tästä näkökulmasta ajateltuna naisruumiin reproduktiivinen käyttö on miesten yksityisessä ja julkisessa kontrollissa: aviomiehen, lääkärin, gynekologian, kirkon ja jopa raiskaajan.

Maailmanlaajuisesti ajateltuna naisilla on vasta harvoissa maissa ja kulttuureissa täysi vapaus päättää omasta lisääntymisestään. Kansainvälistymisen myötä myös Suomessa vaikuttaa yhä enemmän kulttuureita ja uskontoja, jotka eivät hyväksy syntyvyyden säännöstelyä tai aborttia. Katolisen kirkon kanta molempiin on ehdottoman kielteinen ja vaikuttaapa Suomen evankelisluterilaisessa kirkossakin herätysliike, joka avoimesti ilmoittaa pitävänsä ehkäisyä Jumalan tahdon vastaisena, abortista puhumattakaan.

Viimeaikainen lisääntymisteknologian kehitys on tuonut naisen ruumiin medikalisointiin uusia elementtejä. Samalla, kun pitkälle kehittyneet hedelmöityshoidot lisäävät naisten mahdollisuutta valita, niihin panostaminen ja niiden aktiivinen tarjoaminen ylläpitää sekä Morellin (1994, 10) että Beckin & Beck-Gernsheimin (1995, 126) mielestä käsitystä siitä, että jokaisessa normaalissa perheessä kuuluu olla lapsia. Ellei niitä ilmaannu ilman lääketieteellisiä interventioita on normaalia ja suotavaa käyttää kaikki saatavilla oleva lääketieteellinen apu. Beck & Beck-Gernsheim (1995) korostavat myös kustannuksia ja hedelmöityshoidoista pariskunnille aiheutuvaa henkistä rasitusta. Heidän mukaansa hoidot ovat raskaita, eivätkä useinkaan tuota toivottua lopputulosta. Sen sijaan, että ihmisten annettaisiin jatkaa elämäänsä ja suunnata kiinnostuksensa toisaalle, näiden tutkijoiden mielestä ylläpidetään keskiluokkaista ydinperheihannetta ja aiheutetaan ihmisille tarpeetonta tuskaa.

Itse liitän tässä työssä medikalisaatiosta puhuessani lääketieteen kenttään myös psykiatrian ja psykologiatieteen, joka popularisoituneessa muodossaan näyttää tarjoavan aikakauslehdille loputtomasti materiaalia. Monissa psykologian teorioissa psyykkiseen aikuisuuteen liitetään kyky ja halu ottaa vastuu seuraavasta sukupolvesta. Erityisen merkittävänä lapsen saamista pidetään naisen kehittämisessä täyteen kypsyyteen (esim. Niemelä 1988) Käänteisesti tämän voi nähdäkseni tulkita niin, että näiden teorioiden mukaan nainen, joka ei ole valmis synnyttämään ja kasvattamaan lapsia on psyykkisesti kypsymätön.

2.8. Miten tytöstä kasvaa äiti

Simone de Beauvoir (1981, 154) kirjoitti jo 1940-luvulla, että “naiseksi ei synnytä, naiseksi tullaan”. Hänen näkemyksensä mukaan ihmisyyhteisössä ei mikään ei ole “luojanluomaa”, vaan muiden muassa nainen on sivilisaation muovaama tuote. Hänen mielestään “naista eivät johda hormonit, eivätkä salaperäiset vaistot vaan se tapa, jolla hän käsittää muiden tietoisuuden kautta itsensä, kehonsa ja suhteensa maailmaan”. (Emt., 403-404.)

Äitiydestä de Beauvoir (1981, 316-317) toteaa, että on epärehellistä ja ulkokultaista ensin vähätellä naisten kykyjä kaikilla muilla elämänoilla, sulkea heiltä pääsy miesten ammatteihin ja jättää sitten heidän vastuulleen kaikkein vaativin ja seurauksiltaan vakavin tehtävä: lasten kasvattaminen. Vaikka suomalaista kulttuuria 2000-luvun alussa tuskin kannattaa suoraan verrata Ranskan tilanteeseen 1900-luvun alkupuolella, olen silti sitä mieltä, että de Beauvoirin toteamus on edelleen provosoivuudessaankin ajankohtainen.

Onhan naisten asema edelleen työmarkkinoilla heikompi kuin miesten ja monet eri elämänoilla toteutetut tutkimuksen osoittavat, että feminiininen on edelleen yhteiskunnassamme hierarkiassa alempana kuin maskuliininen. Naisten vahvuudet liitetään pääasiassa hoivaan ja äidillisyyteen. Mies kuvataan jopa lasten oppikirjoissa ensisijaisena ja aktiivisena ja nainen taustalle vetäytyvänä ja passiivisena. (Palmu, 1992, 303-308.)

Berger ja Luckmann (1995) kuvaavat teoksessaan todellisuutemme sosiaalista rakentumista. Näkemyksessään he painottavat kielen merkitystä prosessissa, jossa yksilö sisäistää yhteisönsä arvot, normit ja kulttuurin. Primaarisosialisaatiossa, eli varhaislapsuuden aikana, ihminen heidän mukaansa oppii perustavat käsityksensä todellisuuden rakenteista. (Emt., 153.)

Merkitykset välittyvät lapselle kielen avulla ja ensisijaisina välittäjin toimivat ensimmäiset kasvattajat, useimmiten omat biologiset vanhemmat. Kirjoittajien (emt., 154) mukaan vanhempien maailma on aluksi lapselle ainoa kuviteltavissa oleva todellisuus. Ongelmat ja ristiriidat nousevat esiin vasta myöhemmin, kun kasvava yksilö törmää toisiin mahdollisiin vaihtoehtoihin ja alkaa kyseenalaistaa aiemmin oppimaansa.

Ihmisen sosialisatioprosessi jatkuu läpi elämän. Primaarisosialisatiossa omaksutut käsitykset ovat kuitenkin Bergerin ja Luckmannin (1992) mukaan luonteeltaan pysyvämpiä kuin sekundaarisosialisatiossa myöhemmin hankitut. Varhaislapsuudessa sisäistetyt todellisuuden hajottaminen vaatii heidän mielestään vakavia elämänhistoriallisia järkytyksiä. Sellainen muutosprosessi onnistuu parhaiten jäljitellessään mahdollisimman tarkasti primaarisosialisatation olosuhteita, erityisesti voimakkaan tunnelatauksen osalta. (Emt., 164.)

Yleensä oman todellisuuskuvan kanssa kilpailevat todellisuuskäsitykset koetaan niin uhkaavina, että ne päättäväisesti torjutaan. Totutulla tavalla ajattelemisen ja toimimisen, jokapäiväiset rutiinit, säästävät energiaa, eikä ajatusmaailmaa mullistaviin prosesseihin mielellään hankkiuduta. Omien käsitysten uudelleen arvioimista vaativa tilanne saattaa kuitenkin tulla eteen jonkin elämänkriisin, sairauden, uuden ympäristön tai merkittävän ihmissuhteen myötä. Bergerin ja Luckmannin (1992) mukaan tärkein todellisuuskäsitystä ylläpitävä mekanismi on keskustelu. Samalla, kun keskustelu ylläpitää vallitsevaa todellisuuskuvaa, se voi myös muuttaa sitä. Nykyään elämme maailmassa, jossa keskustelua käydään aktiivisesti mediassa ja lisääntynyt liikkuvuus tuo ulottuville eläviä esimerkkejä eri tavoin ajattelevista ihmisistä. Erilaiset näkemykset horjuttavat itsevarmuuttamme ja pakottavat aika ajoin tarkistamaan todellisuuskäsityksemme relevanttiutta. (Emt. 166-172.)

Sosialisatio onnistuu Bergerin ja Luckmannin (1992) mukaan parhaiten työn- ja tiedonjaoltaan yksinkertaisissa yhteiskunnissa. Niissä se tuottaa identiteettejä, jotka ovat yhteiskunnallisesti ennalta määriteltyjä ja selkeärajaisia (Emt., 185.)

Olemme kuitenkin jo kauan sitten yhteiskuntakehityksessämme ohittaneet sen vaiheen, jossa yksilön identiteetti muodostui yksiselitteisesti tradition ja oman yhteisön arvojen pohjalta. Nykyään lapsi törmää usein jo päiväkodissaan konkreettisesti erilaisten kulttuurien kirjoon. Barrie Thorne (1993, 2) mukaan nykypäivän lapset poimivat aineksia sukupuoli-identiteettiinsä myös kirjoista, lauluista, ilmoituksista, mainoksista, televisio-ohjelmista ja elokuvista. Lasta eivät enää kasvata vain omat vanhemmat, vaan monenlaiset ammattikasvattajat ja lasten vertaisryhmät tuovat keitokseen omat mausteensa. Vaikka Thorne (1993, 2-3) korostaakin, että tytöt ja pojat eivät synny erilaisina, vaan heidät muokataan sellaisiksi, hän painottaa myös lasten omaa osallistumista sosiaalistumiskehityksessä. Hänen mielestään yksikään lapsi ei ole pelkästään vanhempien vaikutuksen passiivinen vastaanottaja, vaan jossain määrin myös itsenäinen prosessoija, joka valitsee ja vaikuttaa lähipiirissään esimerkiksi juuri sukupuoli-ideologian muotoutumiseen.

Sukupuoliroolit ovat keskeinen osa lapsen sosialisatiota ja niidenkin mallina ovat omat vanhemmat. Hilkka Huopaisen (1992, 37-38) mukaan tyttövauva alusta lähtien tulkitsee muiden ihmisten ilmeitä äänensävyjä ja eleitä. Niiden perusteella lapsi tekee päätelmiä siitä, mitä häneltä odotetaan ja millaisena hänet hyväksytään. Jos vanhemmat jatkuvasti tarjoavat vihjeitä, jotka ohjaavat tyttölasta perinteisellä tavalla naisellisena pidettyyn käytökseen, on odotettavissa, että ainakin ennen itsenäistymiskehityksensä etenemistä ja toisenlaisiin vaihtoehtoihin tutustumista, tyttö omaksuu perinällisiä käyttäytymistapoja ja pitää niitä oikeina.

Elaine Cambell (1985, 15-17) korostaa tutkimuksessaan lapsuusajan kokemusten vaikutusta lapsettomuuspäätökseen. Hän painottaa, etteivät esimerkiksi ainoana lapsena kasvaminen, turvattomat kasvuolot tai perinteistä poikkeavat roolimallit yksin riitä selittämään vanhemmuuden normista poikkeamista, mutta tuo kuitenkin esille, että hänen aineistonsa mukaan erityisesti sellaiset ihmiset, jotka tekivät päätöksen lapsettomana pysyttäytymisestä jo ennen parisuhteen solmimista olivat usein lähtöisin epäsovinnaisista perheistä.

Tutkimuksessaan Carolyn Morell (1994, 32-34) törmäsi kuitenkin useisiin naisiin, jotka kertoivat jo lapsena itse päättäväisesti torjuneensa vanhempiensa yritykset sopeuttaa heitä feminiinisiin stereotyyppioihin. He eivät kiinnostuneet nukeista, joita vanhemmat hankkivat heille leikkikaluksi ja kieltäytyivät pukeutumasta vaaleanpunaisiin röhelömekkoihin. Monet naiset kertovat myös, että heidän liikkumistaan, kielenkäyttöään ja eleitään oli lapsena yritetty ohjata naiselle sopivaan muottiin. Silti jotkut haastatelluista kertovat moitteista huolimatta itsepäisesti säilyttäneensä kiinnostuksen tytölle sopimattomina pidettyihin aktiviteetteihin. Muutamat kertovat vanhempiensa kuitenkin ymmärtäneen heidän erilaisuuttaan ja ryhtyneen rohkaisemaan esimerkiksi heidän kouluttautumisyrittämiään perinteiseen vaimon ja äidin osaan ohjaamisen sijasta.

Persoonallisuuden kehitystä tutkiva Walter Michel (1993) pitää tiukkarajaisia sukupuolistereotyyppioita yksilön persoonallisuuden kehitysmahdollisuuksia kaventavina. Hänen mielestään ahtaat maskuliinisuuden ja feminiinisuuden määritelmät eivät ole sen paremmin miesten kuin naistenkaan etujen mukaisia. Viimeaikaisissa tutkimuksissa on hänen mukaansa kuitenkin havaittu maskuliinisina ja feminiinisinä pidettyjen persoonallisuudenpiirteiden sekoittumista ja esiintymistä yhä useammin samassa persoonassa. Tällaista androgyynisyyden lisääntymistä ihmisissä hän pitää positiivisena, koko yhteiskuntaa hyödyttävänä suuntauksena. (Emt., 530.)

3.VAPAAEHTOINEN LAPSETTOMUUS EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN VALOSSA

Käytän tässä työssäni käsitettä vapaaehtoinen lapsettomuus kuvaamaan tilannetta, jossa naisella on ainakin teoreettinen mahdollisuus hankkia itselleen lapsi, joko luonnollisen raskauden kautta, hedelmöityshoidoilla, adoption tai sijaisvanhemmaksi ryhtymisen avulla, mutta tästä huolimatta hän päättää pysyä lapsettomana.

Tutkimustani varten yritin löytää nimenomaan Suomessa toteutettuja empiirisiä tutkimuksia vapaaehtoisesta lapsettomuudesta, mutta havaitsin, että tutkijoita aihe on kiinnostanut yllättävän vähän. Vastentahtoista lapsettomuudesta on viime vuosina kirjoitettu paljon. Hedelmöityshoitojen kehityksestä ja hedelmättömyyden aiheuttamasta psyykkisestä tuskasta on kuvauksia saatavilla. Myös äitiys jaksaa julkaisujen määrästä päätellen kiinnostaa tutkijoita kautta aikojen, mutta ainuttakaan kattavaa, väitöskirjatasoista, empiiristä, Suomen oloissa toteutettua tutkimusta vapaaehtoisesta lapsettomuudesta en onnistunut löytämään.

Pro gradu -töitä aiheesta on 1990-luvulla on tehty muutamia. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteelliseen tiedekuntaan on Hannele Uotila (1998) tutkinut aihetta otsikolla "Vapaaehtoinen lapsettomuus. Perinteet vastaan yksilöllistyminen". Työtään varten hän haastatteli kymmentä eri pariskuntaa ja havaitsi mm. sen, että haastateltavat näkyvästi määrittelivät itseään ja omia valintojaan suhteessa perinteisiin perhemalleihin, mikä hänen mielestään edelleen ylläpitää näitä perinteitä. Itse tein aineistostani saman havainnon.(Uotila, 87.)

Anglo-amerikkalaisissa kulttuureissa aiheesta on kirjoitettu enemmän. Kanadalainen Jean E. Veevers (1983) on koonnut artikkeliinsa yhteenvedon vapaaehtoista lapsettomuutta koskevista, englannin kielellä vuoteen 1982 mennessä julkaistuista, tutkimuksista. Muiden aiheesta kirjoittaneiden tavoin hänkin toteaa, että amerikkalainen kulttuuri on selkeästi pronatalistinen. Lapsettomista viljellään hänen mukaansa kielteisiä

käsityksiä ja normalisointipyrkimykset kohdistuvat voimakkaampina naisiin. Painostuksen alaisena moni lapsettomuuden valinnut päätyy hänen mukaansa muuttamaan mielensä. Tutkimusten mukaan lapsettomuuden valinneet ovat kuitenkin itsenäisempiä ja muita kykenevämpiä puolustautumaan sosiaalisia paheksuntaa vastaan. (Veevers, 1983, 77, 88).

Lapsettomuuden valinnea tutkittaessa on Veeversin (1983, 80) mukaan havaittu, että enemmän kuin esimerkiksi yhteiskuntaluokka tai ainoana lapsena kasvaminen, heitä yhdistää epätavalliset käsitykset sukupuolirooleista. Naisilla feministinen asenne liittyy hänen mukaansa antinatalistiseen ajatteluun. Myös Cambell (1985, 5) tekee tutkimuksessaan saman havainnon ja painottaa feminismin leviämisen merkitystä syntyvyyttä alentavana tekijänä. Näiltä osin Morell (1994) ja Cambell (1985) tarkastelevatkin feminismin vaikutusta selvästi eri näkökannoilta. Toki tutkimukset on julkaistu eri vuosikymmenillä ja 1980-luvun alusta 1990-luvun puoliväliin feminismissä ja koko yhteiskunnassa on ehtinyt tapahtua monenlaisia muutoksia. Omaa kiinnostustani kuitenkin herätti tapa, jolla Cambell (1985, 5) esittää feminismin lisänneen naisten itsekkeitä pyrkimyksiä ja tyytymättömyyttä perinteiseen roolijakoon. Morell (emt., 74) puolestaan tuo esiin nais erityisyyttä korostavien feminismin suuntausten vaikutuksen maternalismia ylläpitävänä elementtinä.

Cambell (1985) on tutkimustaan varten haastatellut 78 ihmistä, miestä ja naista 44:stä, eri pariskunnasta. Hän ilmoittaa tutkimuksensa tavoitteeksi mm. kuvata, keitä vapaaehtoisesti lapsettomat ovat, miten he päätyivät ratkaisuunsa, millaisia ovat heidän elämäntyyliinsä ja ihmissuhteensa ja miten he ovat huolehtineet ehkäisystä (Emt., 13). Työssään hän korostaa ajatusta, jonka mukaan parisuhteen solmimiseen liitetään (tai liitettiin ainakin hänen aineistonsa keräämisen aikaan 1974-75, skotlantilaisessa teollisuuskaupungissa) implisiittinen oletus lasten hankkimisen väistämättömyydestä. Parisuhteeseen kuuluu siis hänen mielestään lapsia ja pariskunnat, jotka eivät jälkeläisiä hanki, rikkovat konventioita ja kärsivät sen vuoksi yhteisössään seuraamuksia. (Emt., 12.)

Motiiveja moiselle valinnalle hän hakee perinteiseen tapaan ainoana lapsena kasvamisesta, ankeista lapsuudenkokemuksista tai epäselvistä roolimalleista, mutta myös ihmisten mukavuudenhalusta ja pyrkimyksistä toteuttaa toisenlaisia haaveita. Monet pariskunnat ajautuvat hänen mielestään lapsettomuuteen vähitellen tarkoituksenaan aluksi vain lykätä lapsen hankkimista sopivaan ajankohtaan. Lopulta elämä kuitenkin tuntuu asettuneen mukavasti uomiinsa ilman lapsia ja nainenkin alkaa jo olla ensisynnyttäjäksi iäkäs. Jotkut pelkäävät lapsen syntymän uhkaavan parisuhteen harmoniaa ja vaativan liian radikaaleja muutoksia. Cambellin (1985, 137) mielestä osa pariskunnista selvästi jääkin lapsettomaksi säilyttääkseen nykyisen olotilansa edut ja toiset puolestaan välttyäkseen lapsen mukanaan tuomilta fyysisiltä ja henkisiltä kustannuksilta.

Morell (1994) tarkastelee lapsettomuutta myönteisemmässä valossa. Hän haastattelee aineistossaan 31 avioliitossa ja 4 avoliitossa elävää 44-78-vuotiasta naista. Hänkin tunnistaa sosiaalisen odotuksen, jonka mukaan perheessä tulee olla lapsia, mutta kieltäytyy tarkastelemasta lapsettomuuden valinnoita naisia puutteen tai epänormaaliuden näkökulmasta. Aineistosta itsestään nousee hänen mukaansa päällimmäiseksi määreeksi, jolla lapsettomuuden valinneet naiset tilaansa kuvaavat, sana vapaus (emt., 23). Hänen haastattelemansa naiset siis kokivat lapsettomuutensa pääasiassa myönteisesti, mahdollisuudeksi ja vapaudeksi, vaikka olivat pohtineet myös valinnan kielteisiä seurauksia ja kohdanneet paheksuntaa sekä painostusta.

3.1 Selittämisen vaatimus ja puolustautumiskeinot

Selittämisen tarve ja velvoite oli yhteistä kaikille Morellin (1994) haastatteleuille naisille. He kokivat elämänsä varrella joutuneensa useampaankin kertaan selittämään ratkaisuaan sekä itselleen, että toisille, eikä se aina ollut helppoa. Osa naisista pyrki keskusteluissa välttelemään aihetta parhaansa mukaan. He eivät halunneet paljastaa ajatuksiaan, jotta eivät aiheuttaisi hämmennystä, loukkaisi toisia tai joutuisi epäsuosioon. Jotkut naisista kertoivat turvautuneensa huumoriin ja saattoivat vaikkapa luvata hankkia liudan lapsia heti, kun mies pystyy synnyttämään. Itse olen jo vuosikymmeniä

vastaavassa tilanteessa väittänyt olevani niin kehoa äitiainesta, että lapseni konttaisivat naapuriin heti, kun kynnelle kykenisivät. (Emt., 56-60)

Toinen naisten suosima puolustautumiskeino tukalalta tuntuvien utelujen edessä on Morellin (1994) tutkimuksen mukaan kysyjän aseistariisuminen esimerkiksi vakuuttamalla hänet vastaajan äidillisistä ominaisuuksista, vastuullisuudesta ja kasvatustietoudesta. Naiset, jotka työskentelevät lasten parissa, voivat vedota ammattitaitoonsa ja monet muut vakuuttelevat pitävänsä lapsista ja olevansa hyvin läheisiä esimerkiksi sukulaistensa lasten kanssa. Näin torjutaan epäilykset, jotka helposti kohdistuvat naisen feminiinisyteen, ihmissuhdetaitoihin ja moraaliseen tasoon, jos hän häikäilemättä ilmoittaa, ettei pidä lapsista, eikä missään tapauksessa halua sellaisia itselleen. On kuitenkin syytä lisätä, että Morellin mukaan lapsettomat naiset eivät välttämättä ole mitään lapsivihaajia vaan monet työskentelevät lasten parissa ja ilmoittavat nauttivansa lasten seurasta, vaikka eivät äidiksi haluakaan.

Kolmas naisten käyttämä puolustautumiskeino on Morellin (1994, 58-59) mukaan merkitysten kääntäminen vastakohtikseen tyyliin " En minä ole itsekäs valitessani lapsettomuuden. Itsekkäitä ovat mielestäni ne, jotka hankkivat lapsensa yksinkertaisesti siksi, että niin on tapana ja hoitavat heidät sitten huonosti. Voitko sitä paitsi väittää, että ihmiset hankkisivat lapsia puhtaasti epäitsekkäistä syistä? "

3.2 Kolme lapsettomuutta negatiiviseksi leimaavaa diskurssia

Morell (1994, 76) kuvaa teoksessaan kolme diskurssia, joiden avulla lapsettomuutta leimataan negatiiviseksi ilmiöksi vastakohtana äitiyteen liitetyille positiivisille määreille. Kuten jo monessa yhteydessä aikaisemmin on tullut esille, lapsettomat naiset pyritään leimaamaan moraalisesti epäilyttäviksi. Heitä syytetään itsekkäiksi ja mukavuudenhaluisiksi. Erilaisten teorioiden avulla pyritään vakuuttamaan, että äitiys on naisen psyykkisen kehityksen kannalta oleellista, että positiivisina pidetyt hoivaominaisuudet pohjautuvat nimenomaan äitiyteen ja nainen ilman lasta on epätäydellinen ja tärkeitä kokemusta vajaa.

Toinen keskustelu, jossa lapsettomuus selvästi määritellään puutteeksi, on Morellin (1994) mielestä puhe kompensatiosta. Lähes mikä tahansa, mitä lapseton nainen rakastaa, tekee tai harrastaa, voidaan määritellä kompensatioksi. Jos nainen paneutuu työhönsä ja menestyy siinä, hänen arvellaan usein paikkaavan lapsettomuuttaan ammatillisilla saavutuksillaan. Jos lapseton nainen tekee vapaaehtoistyötä, hänen epäillään purkavan oletettua synnynnäistä hoivaamisviettiään apua tarvitseviin. Lemmikkieläimet nähdään ilman muuta lapsettomilla pareilla lapsen korvikkeina. Tällaiset absurdit väitteet eräs kasveja intohimoisesti hoivaava nainen kertoi Morellin (1994, 92) tutkimuksessa kuitanneensa toteamalla, että ehkä lapset ovatkin kommentoijille kasvien korvikkeita.

Morellin (1994, 94-95) mielestä puheet kompensatiosta saattavat lopulta *herättää* joissakin naisissa tunteen, että heidän täytyy jotenkin kompensoida sitä, että eivät ole tulleet hankkineeksi lapsia yhteiskunnan vaurautta kasvattamaan. Sen vuoksi he saattavat entistä enemmän pyrkiä osoittamaan pätevyytensä työelämässä tai kunnostautumaan jollain muulla elämänelämällä.

Kolmas negatiiviseksi määrittelevä diskurssi, joka Morellin (1994) mielestä liitetään vapaaehtoisesti lapsettomiin naisiin, on katumuksen korostaminen. Vaikka lapsilla ei enää nykyään länsimaissa ole samanlaista taloudellista merkitystä kuin aikaisemmin ja useissa sivistysmaissa hyvinvointivaltio on ottanut vastuuta hoivaa tarvitsevista ikääntyvistä, lapset mielletään usein vieläkin vanhemmilleen vanhuuden turvaksi. Lapsettomia pelotellaan yksinäisellä vanhuudella ja vakuutellaan, että viimeistään siinä vaiheessa tulette katumaan. Jotkut Morellin (1994) haastattelemissa naisista myönsivätkin, että yksinäinen ja turvaton vanhuus pelottaa. Joukossa oli kuitenkin paljon hyvin koulutettuja ja aktiivisia naisia, jotka arvelivat varmistavansa itselleen hyvän hoidon hankkimalla riittävästi varallisuutta. Lapsettomat naiset Morellin (1994) mukaan myös panostavat paljon ystävyssuhteisiin ja ylläpitävät tietoisesti sillä tavoin sosiaalista turvaverkkoa. (Emt., 117-119)

4. TUTKIMUSONGELMAN MÄÄRITTELY JA AINEISTON HANKINTA

4.1 Aiheen ja metodin valinta

Tutkimuskohteen valitseminen tähän pro gradu työhön ei ollut minulle vaikeata. Vapaaehtoiseen lapsettomuuteen sitoutuminen on ollut itselleni henkilökohtainen valinta ja elämäntapa jo ennen vakituisen parisuhteen solmimista. Tätä kirjoittaessani, 36-vuotiaana, 15 vuotta avioliitossa eläneenä naisena, olen ehtinyt kerätä jo jonkin verran kokemusperäistä tietoa asiasta. Elämäni varrella olen tavannut hyvin vähän naisia, jotka laillani ovat tarkoituksellisesti pysyneet lapsettomina ja silloin harvoin, kun olen sellaisiin törmännyt, ei ole ollut itsestään selvää, että kokemus vapaaehtoisesta lapsettomuudesta on muodostunut yhdistäväksi tekijäksi.

Valitessani tämän työn aihetta subjektiivisen kokemuksen perusteella en odottanut saavani toisten lapsettomien naisten kertomuksista vahvistusta omille ajatuksilleni. Arvelin, että tarinoita on yhtä monenlaisia kuin on niiden kertojiakin. Toivoin ensinnäkin saavani aineiston perusteella monipuolisemman kokonaiskuvan vapaaehtoisesta lapsettomuudesta sekä yhteiskunnallisena ilmiönä että yksittäisten naisten kokemuksena. Toiseksi haluaisin omalta pieneltä osaltani tämän työn avulla olla tuomassa esille lapsettomuutta positiivisena vaihtoehtona, ei poikkeavuutena, infantiiliutena tai epäonnistumisena, kuten jotkut kirjoittajat sen esittävät (esim. Mäenpää-Reenkola, 1998, 52-55.)

Yhteiskuntapoliittisesti merkittäväksi kysymys vapaaehtoisesta lapsettomuudesta on mielestäni noussut erityisesti viime vuosina, kun väestön ikääntymisestä ja syntyvyyden alenemisesta on julkisuudessa alettu kantaa entistä enemmän huolta. Puhutaan eläkepommista ja ilmaistaan huolta syntyvyyden laskusta, vaikka STAKES:in 1996 julkaiseman tiedotteen mukaan synnytykset eivät todellisuudessa ole 1990-luvulla vähentyneet. Ikäryhmittäin tarkasteltuna hedelmällisyys on tosin alentunut. Suuntauksena on, että lasten hankintaa siirretään myöhempään ikään. Suhteellisesti

eniten synnytysten määrä onkin kasvanut 30-39-vuotiaiden ikäluokassa. Tahaton lapsettomuus, eli hedelmättömyys, on ennusteiden (Suomalainen perhe, 1994, 36) mukaan lisääntymässä ja paradoksaaliselta vaikuttaa tilanne, jossa samaan aikaan kasvaa sekä niiden ihmisten joukko, jotka eivät halua lapsia että niiden, jotka tarvitsevat kalliita hedelmöityshoitoja voidakseen saada lapsia.

Kiinnostustani tähän aiheeseen on lisännyt vaikutelma, jolle tosin en toistaiseksi ole löytänyt tieteellisiä todisteita, että lehdistössä kiinnostus perheisiin ja aivan erityisesti äitiyden tuominen esiin positiivisessa valossa olisi lisääntynyt.

Myös työvoimapoliittisissa keskusteluissa naisten reproduktiotehtävä on tärkeä kysymys. Tulisiko työttömyysasteen kohotessa naisten vetäytyä kotiin hoitamaan lapsiaan? Miten yhteiskuntaa tulisi kehittää, jotta yksilön oikeudet ja yhteinen etu nivoutuisivat toisiinsa? Onko naisella oikeus omaan ruumiiseensa, vai vieläkö valtiolla tai aviopuolisolla on patriarkaalisen perinteen nojalla valta ohjailla naisen lisääntymiskäyttäytymistä?

Metodin valinta sujui myös melko vaivattomasti. Elämäntarinoiden kerääminen verrattuna esimerkiksi yksilöllisiin syvähaastatteluihin oli huomattavasti edullisempi ratkaisu taloudellisesti ja helpompi toteuttaa - varsinkin kun toimintakykyäni ja liikkumistani rajoittaa krooninen sairaus. Kirjoitettujen elämäntarinoiden avulla toivoin myös saavani autenttisempaa tietoa kuin henkilökohtaisen haastattelun menetelmällä. Arvelin, että yksin kirjoittaessaan naiset uskaltaisivat helpommin avautua, luoda itselleen mielikuvissaan sopivan kuulijan ja paljastaa asioita, joita kasvokkain ei ole yhtä helppoa kertoa. Menetelmää pohtiessani mielessäni oli myös ajatus siitä, että elämäntarinan kertominen voi olla joillekin myös terapeutin tapahtuma (Hyvärinen, 1998, 318). Kirjoittaminen oman elämän, joskus kipeistä ja ristiriitaisistakin, vaiheista voi olla kirjoittajalle selventävä, hoitava tai jopa katartinen kokemus.

Toisaalta tiedostan myös sen, että kirjoittaminen on informantin kannalta melko vaativa menetelmä. Varmasti se sulkee pois sellaisia vastaajia, jotka kokevat kirjoittamisen

itselleen jostain syystä vaikeaksi tai vieraaksi ilmaisutavaksi. Arvelin kuitenkin, että tähän aiheeseen ja tälle kohdejoukolle kirjoittaminen sopii paremmin kuin monelle muulle. Jo oman lapsettomuusvalinnan reflektointi vaatii niin paljon prosessoinnin halua ja kykyä, että luotin tutkimukseen osallistuvien naisten kykenevän myös pukemaan ajatuksiaan kirjalliseen muotoon.

Naisten kertomuksia päätin lähestyä konstruktiiivisesta näkökulmasta, eli tarinoina, jotka rakennetaan tämän hetken näkökulmasta ja joita muovataan yksilön elämän kuluessa yhä uudelleen sen mukaan millainen kuva itsestä halutaan antaa ja millaista identiteettiä oman elämäntarinan avulla itselle luoda. Komulaisen (1998, 158) mukaan tarinan kertominen ei ole niinkään tapahtumien peräkkäin asettelemista vaan menneisyyden aktiivista työstämistä. Samalla ihminen tulee käsittääkseeni muovanneeksi myös nykyisyyttä ja sitä kautta tulevaisuuttaan.

Tämän ajattelutavan mukaan menneisyydessä tapahtuneet asiat eivät välttämättä todellisuudessa muodosta loogista ja koherenttia kokonaisuutta. Kaikki kertojan kuvailemat tapahtumat ja tunteet eivät ole välttämättä edes reaalisesti totta. Oleellista lähestymistapani kannalta on kuitenkin se, että se, että ne ovat sillä hetkellä kirjoittajalle totta. Jostain syystä nainen on halunnut kertoa lapsettomuuteen päätymisestään juuri ne asiat ja tuoda esiin niitä merkityksiä, joita hän tekstissään kuvaa. Katri Komulaisen (1998, 153) mielestä elämäntarinoissa ”minä” voidaan ymmärtää myös perustavanlaatuisesti konstruktiksi, jonka kautta elettyä ja itseä tehdään ymmärrettäväksi.

Komulaisen (1998, 171) mukaan kertomuksissaan kertojat ikään kuin käyvät keskustelua itsensä kanssa. Keskustelukumppanina ei kuitenkaan ole yksi ja sama ”itse” vaan ”toinen” kiistää, argumentoi, korjailee tai kommentoi kertojan puhetta. Hyvärisen (1998, 330) mielestä konstruktivisti ei keskity elämäntarinoiden tarkastelussaan siihen, miten kirjoittajien elämäkokemukset tai elämäntapa poikkeavat toisistaan. Sen sijaan hän saattaa kysyä millaisia todellisuuksia, identiteettejä ja elämänsuunnitelmia ihmiset elämäkerrallisella kerronnallaan rakentavat. Konstruktivisteille kaikki kategoriat

(nainen äiti, vapaaehtoisesti lapsettomat, hedelmättömät) ovat hänen mukaansa yhteiskunnallisesti, poliittisesti tai kielellisesti tuotettuja. Konstruktivistisesti keskittyy tutkimaan miten näitä kategorioita tekstuaalisesti tuotetaan.

En tässä työssäni kuitenkaan ryhdy perusteelliseen tekstintulkintaan tai diskurssianalyysiin, mutta pyrin analysoidessani pitämään mielessä ja tuomaan esille tapoja, joilla naiset keskustelevat “yleisen mielipiteen” kanssa tai vastaavat tekstissään kommentteihin, joita joku ystävä, sukulainen tai työtoveri on heille lausunut.

Olen Hyvärisen (1998, 313) kanssa yhtä mieltä siitä, että julkiset diskurssit kiistelevät ihmisten sisällä. Reflektoimme jatkuvasti omia valintojamme ja käyttäytymistämme suhteessa siihen mitä kulloisessakin kontekstissamme pidetään hyväksyttävänä. Näitä keskenään kiisteleviä diskursseja ja naisten yksilöllisiä tapoja sovittaa niitä yhteen pyrin tässä työssäni jäljittämään.

4.2 Tutkimusongelmat

Korostan työssäni biovallan, hallinnoinnin ja normalisoinnin teoriaa saadakseni näkyviin niitä diskursseja, joilla tämän päivän suomalaisten naisten reproduktiokäyttäytymistä säädelään. Pyrin siis tarkastelemaan löytyykö aineistostani esimerkkejä edellä esittelemistäni äitiyttä ja lapsettomuutta vastakkain asettelevista, lapsettomuutta negatiiviseksi määrittelevistä diskursseista tai medikalisaatiosta. Pohdin myös sitä, mitä naiset kertovat sosiaalisista käytännöistä ja puheesta, joilla heidän valintaansa puututaan. Yritän kuunnella tarkoin, mitä kirjoittajat kertovat sosialisatiostaan, ihmissuhteistaan, puheesta ja eleistä, joilla heille on viestitetty, millainen tulisi olla ollakseen hyvä nainen. Oletan, että vielä tänäkin päivänä kunnon naisen ihanteeseen liitetään ajatus äitiydestä.

Sisällytin työni nimeen tarkoituksellisesti sanat “tietoinen” ja “valinta”, koska yksi tavoitteeni tässä opinnäytetyössä on tarkastella aineistoni pohjalta missä määrin aiheesta kirjoittaneet naiset mieltävät valintansa tietoiseksi. Sekä Cambellin (1985) että Morellin (1994) tutkimuksessahan vain osa naisista katsoi tehneensä jossain elämänsä vaiheessa

selkeän päätöksen pysyä loppuelämänsä lapsettomana. Useat haastatelluista kuvasivat lapsettomuuttaan lähinnä prosessina, jossa uudelleen arvioinnin aikoina senhetkinen elämä vain tuntui aina sellaisenaan hyvältä. Lasta ei kaivattu tuomaan siihen mitään lisää, mutta ei myöskään sotkemaan hyväksi havaittua järjestystä. Olen kiinnostunut siitä, millaisten seikkojen naiset kertovat johtaneen siihen, että he päätyivät lapsettomiksi. Haluan myös tietää, miten he kokevat lapsettomuuden vaikuttaneen elämäänsä.

Tutkimusongelmani yritin kiteyttää mahdollisimman selkeiksi kysymyksiksi jo ilmoitustekstiin, jolla pyysin vapaaehtoisesti lapsettomia naisia kertomaan elämästään. Pyysin siis heitä kertomaan (1) miten heistä tuli lapsettomia. Tuohon kysymyksen vastaamisen ajattelin paljastavan myös kirjoittajien kokemuksen siitä, missä määrin lapsettomuus on ollut heille tietoinen ja vapaaehtoinen valinta. (2) normalisoivia diskursseja ja sosiaalisia käytäntöjä yritin jäljittää kysymällä miten toiset ovat heidän ratkaisunsa suhtautuneet ja miten lapsettomuus on heidän elämäänsä vaikuttanut.

4.3 Aineiston hankinta

Lähetin huhtikuun alussa vuonna 2000 Anna- lehden Kirjoita & Keskustele - palstalla julkaistavaksi seuraavanlaisen tekstin:

Lapsettomuus valintana

Oletko yli kolmekymppinen, parisuhteessa tai aiemmin parisuhteessa elänyt nainen, joka omasta vapaasta tahdostaan on valinnut lapsettomuuden? Haluaisitko auttaa minua tekemään pro gradu -työni Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitokselle aiheesta "lapsettomuus naisen tietoisena valintana"? Kirjoita 1-15 liuskaa elämästäsi. Kerro esimerkiksi miten ja miksi olet päätenyt ratkaisusi, miten toiset (kumppanisi, suku, ystävät) ovat valintaasi suhtautuneet ja miten lapsettomuus on vaikuttanut elämääsi.

Lähetä kirjoituksesi kesäkuun loppuun mennessä osoitteeseen Anne Salo. Valkamankyläntie 75, 61810 Luomankylä. Merkitse siihen myös ikäsi, ammattisi ja asuinkuntasi. Nimi ei ole välttämätön, sillä tekstit käsitellään anonyymisti ja luottamuksellisesti.

Rajasin tutkittavien joukon 30 täyttäneisiin ja joskus parisuhteessa eläneisiin, koska ajattelin, että sen ikäisenä sukupuolisuhteen kokenut nainen on yleensä jo joutunut pohtimaan perheen perustamiseen, lasten hankintaan ja ehkäisyyn liittyviä kysymyksiä. Ikä oli alusta saakka mielestäni merkittävä tekijä, mutta ammattia ja asuinkuntaa päädyin kysymään samassa laudaturseminaarissa istuneiden opiskelijatovereideni neuvosta. Itse en, varsinkaan aluksi, hahmottanut kysymystä vapaaehtoisesta lapsettomuudesta kovin sosiologisesta näkökulmasta, enkä huomannut ajatella, että nykypäivän globalisoituvassa maailmassa, voimakkaan muuttoliikkeen ja rakennemuutoksen Suomessa, asuinkunnalla ja ammatti-identiteetillä saattaisi vielä olla merkitystä. Myöhemmin havaitsin, että varsinkin tieto ammatista oli monen tekstin tulkinnan kannalta hyvinkin valaiseva.

Jossain vaiheessa ehdin jo katua sitä, että esitin pyynnössäni niin spesifejä esimerkkiaiheita kirjoituksen rungoksi. Jotkut kirjoittajista nimittäin vastasivat kysymyksiin järjestelmällisesti kuin strukturoituun lomakkeeseen, eräät jopa jäsennehtynä ranskalaisin viivoin. Valmiit kysymykset siis varmasti rajasivat pois joitain vastaajien omia näkökulmia, tietoja, joita minä en osannut edes kysyä. Toisaalta sain kuitenkin paljon hedelmällisiä vastauksia niihin kysymyksiin, jotka olin alustavasti hahmotellut tutkimusongelmikseni.

Kului viikkoja, eikä aineistopyyntöäni julkaistu. Kahdeksas päivä toukokuuta tuli yllättäen Sveitsistä paksu kirje. Suomessa Anna-lehti ilmestyi vasta seuraavana päivänä, mutta jotain reittiä aineistopyyntöni oli päätynyt Sveitsissä asuvalle naiselle aikaisemmin, koska hän oli ehtinyt kirjoittaa elämäntarinansa ja lähettää sen minulle jo ennen kuin se julkaistiin Suomessa.

Toukokuun loppuun mennessä kirjeitä oli kertynyt vasta yhdeksän, joten lähetin saman ilmoituksen julkaistavaksi myös Elämänhalu-lehdessä tietämättä, että seuraava irtonumero kesäkuun jälkeen ilmestyisi vasta elokuun 18. päivä. Lehdestä otettiin minua yhteyttä ja pyydettiin pidentämään vastausaikaa elokuun loppuun saakka, jotta myös irtonumeron ostajat saisivat mahdollisuuden vastata pyyntööni koko lehden myynnissä oloajan. Suostuin toki, vaikka olinkin suunnitellut saavani aineiston hankittua kesäkuun loppuun mennessä ja ryhtyväni heti sitä analysoimaan. Kesällä eräs opiskelutoverini pyysi aineistopyyntötekstiäni toimitettavaksi parille ystävättärelleen, jotka olivat kiinnostuneita vastaamaan, mutta eivät olleet nähneet lehdessä ilmoitustani. Hänen kauttaan sain kaksi kertomusta. Kaikki muut tulivat lehti-ilmoituksen perusteella. Elokuun loppuun mennessä hallussani oli sitten 27 analysoitavaa tekstiä.

4.4 Tekstistä analyysiin

Odotellessani vastauksia ilmoitukseeni pohdin aineiston riittävyteen liittyviä kysymyksiä. Eskola ja Suoranta(1997, 181) toteavat, että aineisto on riittävä silloin, kun saturaatiopiste on saavutettu. Se voidaan siis katsoa riittäväksi silloin, kun lisäaineisto ei tuota enää uutta tietoa ja kun aineistossa alkaa toistua tietty peruslogiikka. Koen, että 27 tekstiä riittää hyvin tämän tutkimuksen aineistoksi. Samat teemat esiintyvät kirjoituksissa yhä uudestaan, mutta yksilöllistä vaihteluakin on sen verran että ilmiön monimuotoisuus tulee näkyviin.

Kirjassaan Laadullinen tutkimus (1994, 75) Alasuutari kuvaa kvalitatiivista aineistoa ilmaisullisesti rikkaaksi, monitasoiseksi ja kompleksiseksi kuin elämä itse. Hahmottaakseni jotain järjestystä tästä moniulotteisuudesta luin ensin koko aineiston läpi useampaan kertaan. Laadin jokaisesta informantista yksityiskohtaisen profiilin, johon keräsin kaikki työni kannalta merkittäviksi kokemani tiedot. Profiileja vertailemalla oli helppo havaita kirjoittajien yleisimmin käsittelemät teemat. Syvällisempien merkitysten ja asiayhteyksien tavoittamiseksi oli kuitenkin perehdyttävä myös jokaiseen tekstiin erillisenä kokonaisuutena. Lopulta yksittäiset tekstit alkoivat näyttävätkään ikään kuin säikeinä, lankoina, joista muodostuva kudelman oli enemmän kuin osiensa summa.

Iältään peräti 24 27:stä vastaajasta sijoittui ikäluokkaan 33-42-vuotiaat. Yksi kirjoittajista ilmoitti täyttävänsä puolen vuoden kuluttua 30 vuotta. Yksi oli 48 ja yksi 66-vuotias. Minkäänlaisia sukupolvien tai kohorttien välisiä vertailuja aineistoni pohjalta ei siis ole mahdollista hahmotella. Miettiessäni mahdollisia syitä pyyntööni vastanneiden kapealle ikäjakaumalle totesin, että varmaa selitystä tuskin kykenen ilman lisätutkimuksia päättelemään. Ehkä syyt liittyvät Anna- ja Elämänhalu- lehden lukijarakenteeseen tai sitten vapaaehtoinen lapsettomuus askarruttaa eniten hedelmällisen ikävaiheensa jälkimmäistä puoliskoa eläviä naisia. Asian suhteen on tehtävä ratkaisuja, ennen kuin se on biologisesti liian myöhäistä.

Cambell (1985, 23-24) havaitsee tutkimuksessaan, että normaalina elämäkulkuna pidetään järjestystä, jossa pari avioituu ja jälkeläiset syntyvät vasta heidän elettyään jonkin aikaa kahdestaan. Aivan nuoria aviopareja ei siis yleensä painosteta lasten hankintaan. Suomessa ensisynnyttäjien keskimääräinen ikä on noussut jo hieman yli 28 vuoteen. Ehkä paineet yhdenmukaiseen käyttäytymiseen kohoavat huippuunsa, kun tuo keskimääräinen lastenhankintaikä on saavutettu. 33-42-vuotiaat saattavat vielä joutua lähes päivittäin puolustamaan omaa reproduktiovalintaansa. Ehkä aiheesta kirjoittaminen on siksi motivoinut heitä enemmän kuin esimerkiksi vaihdevuotensa jo ohittaneita naisia.

Merkittävä seikka on varmaankin myös se, että nuoremmat ihmiset ovat kasvaneet yhteiskunnassa, jossa vapaaehtoisen lapsettomuuden kaltaista poikkeavuutta on siedetty paremmin kuin vuosikymmeniä aikaisemmin. Nykyään erilaiset vähemmistöt saavat tiedotusvälineissä paremmin äänensä kuuluviin, joten miksi eivät myös äitiydestä kieltäytyvät naiset astuisi rohkeasti esiin puolustamaan oikeuksiaan?

Aineistossani naiset osoittavat selvästi tuntevansa kulttuurissamme vaikuttavat lapsettomiin naisiin liitetyt negatiiviset mielikuvat ja perinteiset mallit. Yleisen mielipiteen heijastajana media suorasanaisesti mainitaan vain harvoissa teksteissä, mutta pari kirjoittajaa aloittaa kirjeensä toteamalla olevansa iloinen, että joku on kiinnostunut myös lapsettomista naisista ja viittaavat siihen, miten äitiyttä heidän mielestään yhteiskunnassamme korostetaan ja lapsettomat arvotetaan hierarkiassa alemmaksi.

Useat kirjoittajat käyvät tekstissään ikään kuin vuoropuhelua kuvitellun vapaaehtoista lapsettomuutta paheksuvan keskustelukumppanin kanssa. He puolustautuvat niitä syytöksiä vastaan, joita lapsettomiin kohdistetaan ja käyttävät samoja selittämiseen liittyviä puolustautumisstrategioita, joita Morell (1994, 56-59) tutkimuksessaan kuvaa.

Aineistopyynnössäni lupasin kirjoittajille käsitellä heidän tekstejään anonyymisti ja luottamuksellisesti. En myöskään analysoidessani kirjoituksia havainnut mitään selittävää tekijää, joka olisi liittynyt kirjoittajien mainitsemaan asuinseutuun. Sen vuoksi käyttäessäni suoria lainauksia kirjoittajien teksteistä merkitsen tunnisteeksi iän ja ammattinimikkeen. Jotkut käyttävät tutkimuksissaan nimimerkkejä tai keksittyjä nimiä, mutta itse valitsin iän lisäksi tiedon ammattialasta, koska työ on monissa kirjoituksissa keskeisesti esillä ja ammattinimike antaa mielestäni kirjoittajasta mieleenpainuvamman vaikutelman ja enemmän tietoa kuin keksitty nimi vaarantamatta silti anonymiteettia.

Suoria lainauksia käytän työssäni paljon siksi, että ne mielestäni paljastavat havainnollisesti sävyn, jossa asioita kuvataan. Monet käyttävät ilmaisussaan ironiaa ja satiiria, kärjistyksiä ja herkullisia esimerkkejä. Myös negatiivisten lapsettomuuskuvausten alistuneisuus ja lievä ahdistus on luettavissa tähän ryhmään sijoittuvien kirjoittamistavasta. Monista teksteistä välittyy myös vaikutelma, että juuri niin kuin toivoin, jotkut kirjoittajista ovat käyttäneet tätä mahdollisuutta itseterapiana ja mahdollisuutena oman elämäntarinansa järjestämiseen. Lukijana koen olevani etuoikeutettu päästessäni tekstien kautta kurkistamaan heidän sisäiseen maailmaansa.

5. 27 KERTOMUSTA VAPAAEHTOISESTA LAPSETTOMUUDESTA

5.1 Negatiiviset kuvaukset vapaaehtoisesta lapsettomuudesta

Valtaosa aineistoni naisista korosti kertomuksissaan vapaaehtoisen lapsettomuuden positiivisia puolia. Kolme kirjoittajaa toi kuitenkin lapsettomuuteen päätymisprosessinsa ja ratkaisun seuraukset esille pääasiassa kielteisessä valossa. Heidän tarinoitaan nimitän negatiivisiksi kuvauksiksi vapaaehtoisesta lapsettomuudesta.

Tummia sävyjä näiden kirjoittajien tarinoihin luovat ennen muuta katkerat muistot omasta lapsuudesta. Kaikki kolme ovat kokeneet kotinsa autoritaariseksi, tunnekylmäksi tai ahdistavaksi. Yksi kertoo suoranaista pahoinpitelyistä, henkisestä väkivallasta ja äidin mielenterveysongelmista. Toinen kuvaa lapsuuttaan leimanneita pelon, yksinäisyyden ja hylätyksi tulemisen kokemuksia. Kaikki kolme kertovat kasvaneensa ulospäin normaalilta näyttäneessä heteroseksuaalisessa ydinperheessä, mutta kaksi kuvaa vanhempiensa tunnesuhdetta kireäksi tai viileäksi.

Kaikki kolme perustelevat lapsettomuuttaan sillä, että eivät koe saaneensa kotoaan riittäviä eväitä vanhemmuuteen. Kaikki nämä kolme kirjoittajaa puhuvat myös äitiyteen liittyvistä peloistaan. Yksi sanoo pelkäävänsä kovasti synnytystä. Myös ympärivuorokautinen, vuosia kestävä, vastuu lapsesta kauhistuttaa.

48-vuotias materiaalikirjanpitäjä kertoo pelkäävänsä, että olisi kasvattajana lapselleen yhtä ankara kuin oma isä oli hänelle. Hän sanoo myös pelkäävänsä, että rakastaisi lastaan liikaa, eikä kestäisi, jos lapselle sattuisi jotain pahaa (jos hänestä tulisi huumeiden käyttäjä tai jos hänet vaikka raiskattaisiin tai pahoinpideltäisiin).

Hän on tullut nuorena, kesken opintojensa, raskaaksi ja päätynyt aborttiin. Vaikka ratkaisu tuntui silloin oikealta, eikä kirjoittaja muista asian vuoksi edes itkeneensä, myöhemmin hän kertoo toivoneensa, että olisi uskaltanut pitää lapsen:

“Minulla on jonkin verran omaisuutta ja olen vähän pahoillani, ettei ole perillistä, jolle sen voisi lahjoittaa. Eikä ihmistä, jolta voisi odottaa huolenpitoa, kun vanhenee. Oikeastaan olen hieman surullinen, ettei minulla ollut rohkeutta yksinhuoltajuuteen.” Materiaalikirjanpitäjä 48v.

Kaikkien näiden kirjoittajien lausumista kuvastuu negatiivinen minäkäsitys. 39- vuotias kirjoittaja, joka ei mainitse mitään ammatistaan, kuvaa itseään heikkolahjaiseksi ja epäonnistuneeksi, eikä halua jatkaa tuhoisaa kierrettä toistamalla kasvattajana samoja virheitä kuin hänen oma äitinsä on tehnyt.

Kaiken kaikkiaan jokaisen tämän ryhmän kirjoittajan tekstissä äitiys näyttäytyy vaativana, pelottavana ja vastenmielisenä haasteena, johon heillä ei ole resursseja eikä juuri haluakaan vastata. 35-vuotias siivousalan työntekijä kertoo kokevansa suoranaista fyysistä vastenmielisyyttä seuratessaan tuttavaperheen lasten hellyydenosoituksia äitiään kohtaan. Hän kertoo olleensa jo lapsena varma siitä, ettei halua omia lapsia, mutta kuvaa kuitenkin kokevansa itsensä jotenkin vajaan ja puolinaiseksi ilman norminmukaista perhettä.

Parisuhteestaan tämän ryhmän naiset kertovat varsin vähän. Yksi on jo ohittanut iän, jolloin lasten hankinta on biologisesti mahdollista ja kertoo seurustelleensa “vaihtelevalla menestyksellä” saman miehen kanssa viimeiset kahdeksan vuotta. Sopivaa isäehdokasta ei elämän varrella ajoissa löytynyt. Toinen kirjoittaja sanoo, ettei edes tarkkaan tiedä olisiko hänen miehensä liiton alkuaikoina halunnut lapsia. Hän itse on tehnyt kantansa selväksi heti suhteen alussa ja yhteinen arki on muovannut molemmat sellaiseksi, että “tv:n vaippamainokset saavat nopeasti kanavan vaihtumaan”.

Näissä kirjoituksissa lapsettomuus näyttäytyy siinä määrin puutteena, epäonnistumisena ja kielteisiksi koettujen tapahtumien seurauksena, että edes kirjoittajat itse eivät miellä valintaansa täysin vapaaehtoisena. He korostavat vastuullisuuttaan siinä mielessä, että eivät hanki lapsia, kun eivät koe itseään riittävän pystyviksi niitä kasvattamaan. Kaikkien heidän teksteistään kuvastuu kuitenkin pieni haikeus, suru, katkeruus tai pettymys siitä,

että vaikean lapsuuden vuoksi heistä kasvoi naisia, jotka eivät uskalla, osaa tai voi sopeutua normin mukaiseen naisen rooliin: äidiksi. 39-vuotias, lapsena oman äidin pahoinpitelemä ja alistama nainen lopettaa kirjeensä:

“Kaipaen turvaa ja suurta perhettä, monta sukupolvea - rikkautena. Joskus tuntee olevansa suuri haviseva haavan lehti - NIINYKSIN! Joskus - ei hullumpaa, löytyy ne hyvät puolet useinmiten. Onneksi valintani on vapaaehtoinen (silti - tunne- pakotettu menneisyyden vuoksi) hänen tekojensa vuoksi - valitsin syntymättömän lapseni edun vuoksi VARMUUDELLA näin.”

Myös monet muut kirjoittajat aineistossani etsivät teksteissään syitä lapsettomuuteensa varhaisista kokemuksistaan ja erityisesti vaikeasta äitisuhteestaan. Psykologinen tieto on osana medikalisaatiokehitystä levinnyt laajalti osaksi arkiymmärrystämme ja ainakin muutamat tämän aineistoni naiset toistavat kertomuksissaan tarkasti toisiaan muistuttavia juonenkulkuja, joista voi päätellä, että huono äitisuhde on yhteiskunnassamme legitiimi selitys naisen halulle pysyä lapsettomana. Yleisesti tiedossa tuntuvat olevan teoriat, joiden mukaan turvalliset varhaislapsuuden kiintymyssuhteet ja hyvä äidin malli luovat pohjan naisen myöhemmille valmiuksille ottaa vastuu omasta jälkeläisestään. Monet naiset aineistossani peilasivat omia kokemuksiaan tätä taustaa vasten.

Myös muita negatiivisia lapsuudenaikaisia kokemuksia kuin vaikea suhde vanhempiin esiintyy aineistoni kirjoituksissa perusteluina sille, että kirjoittaja ei halua omia lapsia. Jotkut koulussa tai toveripiirissä kiusatuksi joutuneet kertovat kokemustensa saaneen heidät ajattelemaan, että ainakaan omat lapset eivät joudu koskaan samanlaiseen tilanteeseen, koska en niitä hanki.

5.2 Positiiviset kuvaukset vapaaehtoisesta lapsettomuudesta

Lapsettomuuttaan myönteisenä elementtinä elämässään kuvasi siis valtaosa aineistoni naisista. Nekin, jotka olivat päätyneet ratkaisuunsa pitkän, usein raskaitakin

elämänvaiheita sisältäneen prosessin seurauksena, kuvaavat vapaaehtoista lapsettomuuttaan tällä hetkellä mahdollisuutena, vapautena ja pääosin positiivisena asiana.

Samoin kuin Morellin (1994, 111) tutkimuksessa, tässäkin aineistossa naiset kertovat arvostavansa vapautta, itsenäisyyttä, omaa aikaa, rauhaa ja mahdollisuuksia, joita lapsettomuus heille tarjoaa. Monet kertovat mielenkiintoisesta työstä, opiskelusta, harrastuksista ja matkustelusta ja korostavat, että lapseen keskittyminen rajaisi heidän mahdollisuuksiaan kaikkeen tähän.

Cambell (1985, 104) on havainnut tutkimuksessaan, että vapaaehtoisesti lapsettomat usein painottavat vanhempana oloon liittyviä negatiivisia puolia, eivätkä esimerkiksi korosta lapseen liittyviä rakkauden tunteita tai ajattele lasta mahdollisuutena luoda jotain. Ilman omia lapsia elävät, valintaansa positiivisessa valossa kuvaavat naiset eivät tässäkään aineistossa tuo lapsettomuuttaan esille puutteena tai epäonnistumisena vaan ilmaisevat helpotustaan välttyessään monenlaisilta lapsiin liittyviltä riesoilta ja harmeilta. He kokevat voivansa toteuttaa itseään työssään, ihmissuhteissaan ja harrastuksissaan, eivätkä ainakaan mainitse teksteissään kaipaavansa lasta hellyytensä kohteeksi tai todisteeksi luomisvoimastaan.

5.2.1 Työ ja ura

Morellin (1994, 28) aineistossa sellaisetkin naiset, jotka kuvasivat parisuhdettaan läheiseksi ja hyväksi, kertoivat uran olevan keskeisellä sijalla elämässään. Uralla he eivät tarkoittaneet ainoastaan palkkatyötään, vaan se saattoi olla myös vapaaehtoistyötä, yhteiskunnallista osallistumista tai muu kiinnostuksen kohde.

Myös minun aineistossani ura tällä tavalla mielletynä näyttäytyy monella tapaa tärkeänä. Monet naisista kuvaavat kouluttautumistaan ja kertovat työuralla etenemisestä. He arvostavat osaamistaan ja suhtautuvat vastuullisesti työhönsä. Eräs sihteeri kertoo ystäviensä arvelleen, että hänestä tulisi hyvä äiti, koska hän joutuu työssään

organisoimaan ja hoitamaan monia asioita yhtä aikaa - taitoja, joita ystävättären mielestä myös perheenäidit tarvitsevat. Monet kertovat nauttivansa työstään, mutta poikkeuksellisen urakeskeisiksi tai kunnianhimoisiksi aineistoni naisia ei voi kuvata. Joukossa on myös sellaisia, jotka sanovat työnsä olevan raskasta ja vievän niin paljon voimia, etteivät he voisi kuvitella jaksavansa sen lisäksi hoitaa lapsiaan.

Yllättävän moni (9 kirjoittajaa) ilmoittaa työskentelevänsä sihteerinä, kirjanpitäjänä tai muunlaisessa toimistotyössä. Joukosta löytyy myös lasten parissa työskenteleviä, terveydenhuoltoalan ihmisiä ja palvelualan työntekijöitä, enimmäkseen siis naisvaltaisissa ammateissa toimivia henkilöitä. Kaikki eivät antaneet tietoja ammatistaan.

Työtä ei kuitenkaan kahta kirjoittajaa lukuun ottamatta kukaan korosta pääasiallisena perusteluna lapsettomuuden valinnalleen. Toinen näistä kahdesta on nuorin (pian 30-vuotias) aineistoni vastaajista, kunnianhimoisesti uraansa suhtautuva, vaativaa ja raskasta työtä tekevä, naimisissa oleva nainen. Hän kuvaa itseään täydellisyyden tavoittelijaksi, joka on panostanut paljon uransa kehittämiseen. Hän on varma, että jos saisi nyt lapsen, menettäisi työpaikkansa. Hän kertoo pitävänsä lapsista, mutta päätyneensä vapaaehtoiseen lapsettomuuteen monista tarkkaan pohdituista syistä. Hän arvelee, ettei saisi muutoin hyvästä miehestään tasaveroista vastuunkantajaa vanhemmuuteen, eikä itse ole valmis luopumaan työstään lapsen vuoksi. Äitiyden asettamista yhteiskunnassamme naisen elämässä ensimmäiselle sijalle, ohi muiden tavoitteiden hän kuvaa mielenkiintoisella esimerkillä opiskelutovereista, jotka hänen mielestään saivat osakseen ymmärtämystä laistaessaan tehtävistään vetoamalla lapsenhoitovelvoitteisiinsa:

“Lapsi on ikään kuin yleisesti hyväksytty syy olla tekemättä niin paljoa kuin muut. Jos joku toinen sanoisi, että kun on tämä talon peruskorjaus menossa, niin enkö voisi ottaa vähän rennommin, niin syy ei mene varmasti läpi. Mieleni tekee harmittavan usein tässä tilanteessa sanoa, että kuka on käskenyt tehdä lapset nyt? Tiedän, että se on tyhmää ja kylmää laskelmointia, mutta näin vain on!”

Pian 30-vuotias aikuisopettaja.

Tämä kirjoittaja on selvästi sisäistänyt modernin yksilöllisyyttä, valitsemisen vapautta ja pakkoa, korostavan eetoksen, jota mm. Beck & Beck-Gernsheim (1995) teoksessaan kuvaavat. Hän painottaa kirjoituksessaan oman ahkeruutensa ja yritteliäisyytensä merkitystä ja korostaa yksilön vastuuta ratkaisuisistaan. Päinvastoin kuin negatiiviseen sävyyn lapsettomuuttaan kuvaavat, tämä kirjoittaja rakentaa kertomuksessaan nykypäivän näkökulmasta itsestään kuvaa eteenpäin pyrkivänä, menestyvänä ja itsenäisenä ihmisenä, joka ei etsi syitä menneisyydestä vaan joustavasti sopeutuu tilanteisiin ja reflektoi ratkaisuaan lapsettomuuden suhteen aina uudelleen muuttuvien olosuhteiden mukaan.

Aineistossani hänen kirjoituksensa edustaa äärimmäistä esimerkkiä modernista naisesta, joka ei anna sukupuoleensa liittyvien perinteisten odotusten estää häntä tavoittelemasta tärkeänä pitämiään päämääriä. Hän suunnittelee, laskelmoi ja on valmis näkemään vaivaa saavuttaakseen tavoitteensa. Ratkaisu lapsettomuudesta on hänelle tietoinen, mutta ei välttämättä lopullinen, sillä jos olosuhteet muuttuvat, omaa ja muidenkin osapuolten parasta kalkyloiva ihminen luonnollisesti arvioi tilanteen uudelleen.

Toisenlaisen esimerkin uraa perusteluna lapsettomuudelleen käyttävästä naisesta tarjoaa 36-vuotias työtön nainen, joka kertoo Jehovan todistajien vapaaehtoisessa kenttätyössä "tienraivaajana" toimimisen olevan hänelle kutsumus, joka vaatii niin paljon aikaa ja energiaa, että äitinä hänellä ei olisi mahdollisuutta sitä tehdä. Hän kokee tehtävän antoisana ja palkitsevana ja haluaa pysyä lapsettomana voidakseen jatkaa sitä. Ratkaisulleen hän etsii vahvistusta Raamatusta. Kirjeensä mukana hän lähettää Vartiotorni- lehden, jonka artikkelissa kerrotaan ihmisistä, jotka hänen laillaan ovat valinneet lapsettomuuden voidakseen omistautua Jehovan työlle. Artikkelin mukaan ratkaisu on hyväksyttävä ja Jehovan silmissä arvokas vaihtoehto omien lapsien hoivaamiselle.

Tämä kirjoittaja siis liittää vapaaehtoisen lapsettomuutensa osaksi uskonnollista identiteettiään. Hän pitää ratkaisuaan tietoisena ja vapaaehtoisena, mutta hakee sille oikeutusta korkeampana pitämältään auktoriteetilta, Jehovalta. Kirjoituksessaan hän luo

itsestään kuvaa uskontonsa sääntöihin vakavasti suhtautuvana, moraalista ja eettistä vastuuta myös muista kuin itsestään kantavana yksilönä.

5.2.2 Parisuhde

Tutkimusjoukossani on sekä avoliitossa että avioliitossa eläviä, tällä hetkellä yksin, ilman parisuhdetta olevia ja ihmisiä, jotka seurustelevat asumatta samassa taloudessa. Hyväksi nykyistä parisuhdettaan kuvaa kymmenen aineistoni kirjoittajista. Neljän kirjoittajan parisuhteen kariutumiseen on osaltaan joskus aikaisemmin vaikuttanut heidän päätöksensä pysyä lapsettomana. Useimmat ovat nykyisen puolisonsa kanssa yksimielisiä siitä, että lapsia ei hankita. Muutamat kirjoittajista kuitenkin arvelevat, että heidän puolisonsa saattaisi haluta lapsia, jos tilanne olisi toisenlainen. Yhdeksän kirjoittajaa mainitsee, että asia on puhuttu selväksi jo ennen kiinteän parisuhteen solmimista. Pari kirjoittajaa arvelee, että olisi aikaisemmassa parisuhteessaan saattanut jossain vaiheessa miehensä mieliksi päätyä hankkimaan lapsen. Joidenkin naisten kumppaneilla on jo lapsia edellisistä liitoistaan ja muutamissa tapauksissa lapset asuvat kirjoittajan kanssa samassa taloudessa.

Peräti kolmetoista vastanneista ilmoittaa, ettei ole milloinkaan halunnut lapsia. Suuri osa heistä kertoo päättäneensä seurata tunteitaan ja valita vapaaehtoisen lapsettomuuden jo ennen kuin solmivat pitkäaikaisen parisuhteen. Cambellin (1985, 54) mukaan hänen tutkimuksessaan merkittävä osa lapsettomuuden jo ennen parisuhdetta valinneista oli kasvanut ilman sisaruksia tai lähtöisin epäkonventionaalisista perheistä. Tämän tutkimuksen aineistosta samanlaista johtopäätöstä ei voi tehdä.

Veeversin (1983, 80) esittämään arvioon siitä, että lapsettomuuden valinneet eivät sitoudu tiukasti perinteisiin sukupuolirooleihin tämän aineiston perusteella sen sijaan voi yhtyä. Monet kirjoittajat kuvaavat nykyistä parisuhdettaan kahden itsenäisen aikuisen harmoniseksi liitoksi, jossa kummallakin on oma tilansa toimia ja toteuttaa tavoitteitaan. Heidän kuvauksistaan välittyy vaikutelma tasa-arvoisesta ja tyydyttävästä ihmissuhteesta, jossa sukupuolirooleja merkittävämpi työnjaon ja yhteisten asioiden

järjestämisen peruste on kummankin henkilökohtaiset tarpeet ja toiveet. 34-vuotias akateemisesti koulutettu sihteeri kertoo avioliitostaan:

“Olen ollut naimisissa 12 vuotta, mieheeni tutustuin kahdeksantoistavuotiaana juuri ennen ylioppilaskirjoituksia. Hän on minua 1,5 vuotta vanhempi. Avioliittomme on onnellinen, mielestäni meidän salaisuutemme on se, että annamme toisillemme tilaa ja meillä on hauskaa yhdessä. Meillä molemmilla on paljon omia menoja, joihin lähtiessä toinen toivottaa aina hauskaa iltaa, ja sen lisäksi juhlimme ja matkustamme paljon myös yhdessä.”

Kaikki eivät anna kovinkaan paljon tietoa parisuhteestaan, mutta ne, jotka sitä kuvaavat, tuntuvat olevan siihen tyytyväisiä. He kokevat elävänsä puolisonsa kanssa täyttä elämää ja olevansa “täysiä naisia” ilman familistiseen perheihanteeseen kuuluvia lapsiakin. Vain yksi, melko tuoreessa liitossa elävä nainen, kertoo haluavansa pitää miehensä jakamattoman huomion itsellään ja mainitsee sen yhtenä syynä olla hankkimatta lapsia. Riitta Jallinoja (2000, 113) kuvaa teoksessaan mitä tapahtuu, kun parisuhteeseen astuu kolmas tekijä, joka asettuu rakastavaisten väliin ja vaatii huomiota. Aineistoni naiset näyttävät olevan hyvin tietoisia siitä, että vanhemmilta odotetaan nykyään paljon. Perheydellä ei nähdä seesteisenä, luonnollisena ja ongelmattomana tilanteena, vaan lasten parisuhteelle asettamat haasteet tiedostetaan ja oman tilanteen edut ymmärretään.

Useimmat aineistoni naiset esittävät lapsettomuutensa jo ratkaistuna kysymyksenä ja pitävät epätodennäköisenä, että tulevat koskaan muuttamaan mieltään. Muutamat haluavat kuitenkin pitää mahdollisuudet avoinna, eivätkä kerro esimerkiksi harkinneensa sterilisaatiota. Enemmistö tällaisista naisista sanoo, ettei toistaiseksi ole löytänyt partneria, jonka kokisi sopivan lastensa isäksi. 38-vuotias kasvatustieteitä opiskeleva nainen kertoo pitävänsä lapsista, mutta pysytelleensä tähän saakka tietoisesti lapsettomana. Uusi parisuhde on kuitenkin saanut hänet arvioimaan tilannettaan uudelleen:

“Lapsen tekoa nykyisen mieheni kanssa olen pohtinut usein. Syön e-pillereitä, mutta en kannu huolta, jos joskus pilleri unohtuukin. Entisessä liitossani en unohtanut syödä pillereitä. Tietoisesti en nyt juuri halua tulla raskaaksi, mutta jotenkin taustalla toivon sitä. Minusta tuntuu, että nykyiselle miehelleni riittää kaksi poikaa entisestä liitosta. Olemme keskustelleet asiasta ja hän sanoo, että jos minä haluan lapsen se sopii ja olisi mukavaa myös hänestä.”

Useimmat kirjoittajat kuvailevat pääasiassa omia ajatuksiaan vapaaehtoisesta lapsettomuudesta. Enemmistö antaa ymmärtää että heidän puolisonsa on ratkaisusta samaa mieltä. Muutamat kipeitä kokemuksia aikaisemmissa parisuhteissaan läpi käyneet, kertovat, että olisivat itse olleet valmiita jossain vaiheessa perustamaan perinteisen perheen, mutta kumppani ilmaisi avoimesti, ettei halua.

5.3 Lapsettomuuteen ajautuneet

Aineistoni naisille on siis ehtinyt kertyä myös negatiivisia kokemuksia parisuhteesta. Muutamat kertovat seurustelusuhteista ja liitoista, joihin on liittynyt väkivaltaa, uskottomuutta, mustasukkaisuutta, alkoholismia tai mielenterveysongelmien aiheuttamia vaikeuksia. Tällaiset suhteet ovat kuitenkin päättyneet jo kauan ennen tämän aineiston tarinoiden kirjoittamista. Muita useammin vaikeita suhteita kokeneet naiset kuvaavat lapsettomuuteen päätymistään eräänlaisena ajautumisena pikemminkin kuin vapaaehtoisena tai tietoisena valintana.

Tällaisia haavoittavia ihmissuhteita ja vastoinkäymisiä kuvaavia tarinoita kirjoittaneet naiset suhtautuvat lapsettomuuteensa jossain määrin samalla tavoin kuin kolme naista, joiden kirjoittamia negatiivisia kertomuksia lapsettomuudesta jo kuvasin. Näissä “ajautumiskertomuksissa” erona edellisiin on kuitenkin se, että lapsettomuuteen ajautuneet kertovat tapahtumista, jotka ovat sattuneet myöhemmin.

He eivät hae syytä niinkään omasta äitisuhteestaan tai turvattomasta lapsuudesta vaan kuvaavat ihmissuhdekarikoiden läpi kulkevaa kehityskaarta, joka lopulta päättyy

lapsettomuuden valitsemiseen. Kertomuksissa tapahtumiin, joiden kautta päätökseen ajaututtiin liitetään surua ja katkeruutta, mutta lapsettomuusratkaisu koetaan oikeaksi ja nykyinen lapseton elämä mukavaksi. Verrattuna tarinoihin, joissa lapsettomuus kuvataan pääosin negatiivisena nämä kirjoittajat luovat tarinoillaan itsestään kuvaa ennemminkin selviytyjinä kuin vaikean lapsuutensa uhreina. Heidän valintansa näyttäytyy pikemminkin reagoimisena tapahtumiin ja olosuhteisiin kuin sisäisistä haluista ja motiiveista kumpuavana ratkaisuna.

Mielenkiintoisella tavalla valinnan problematiikkaa pohtii 38-vuotias lasten parissa työskentelevä nainen, joka kertoo nuorena avioituneensa miehen kanssa, joka jo seurusteluvaiheessa kertoi, ettei halua lapsia. Monilapsisen perheen kasvattina nainen kertoi "automaattisesti" haaveilleensa "oikeasta" perheestä, (johon hänen mukaansa siis kuului lapsia) eikä omien sanojensa mukaan ottanut tosissaan miehensä puheita. Kun mies oli yhä muutaman avioliittovuoden kuluttua samaa mieltä, nainen kertoi murheellisena asiasta anopilleen, joka neuvoi miehen mielipiteestä välittämättä jättämään e-pillerit pois. Siihen nainen ei voinut suostua. Liitto purkautui ja ironiaa sanakäänteissään nainen kertoo onnistuneensa päätyämään toiseenkin liittoonsa miehen kanssa, jolla ei juuri ole haluja isäksi.

Vähitellen nainen kertoo kasvaneensa näkemään lapsettomuuden positiiviset puolet ja pohtii onko itsekään milloinkaan tosissaan halunnut lapsia, vai onko käsitys lapsista väistämättömästi "oikeaan" perheeseen kuuluvina vain opittu ennakkoluulo. Oma valintaansa hän reflektoi:

"Siitä, onko lapsettomuus alunperin ollut se MINUN valintani, voidaan keskustella. Mutta mielestäni tässä asiassa kuitenkin nainen sanoo viimeisen sanan. Olisinhan silloin 25-vuotiaana voinut noudattaa anoppini neuvoa ja yrittää hankkia lapsi keskustelematta siitä silloisen mieheni kanssa. Ja tässä avoliitossa olen aika varma siitä, ettei avomieheni minnekään lähtisi, jos olisin tullut/tulisin raskaaksi. Minulla ITSELLÄNI ei vaan ole ollut tarpeeksi halua tulla äidiksi"

5.4 Miten lapsettomana pysytään

Pysyäkseen lapsettomina ulkopuolisten painostuksesta huolimatta naisilta vaaditaan ensinnäkin tahdonlujutta, mutta on myös huolehdittava ehkäisystä. Elaine Cambell (1985, 124-132) on tutkimuksessaan kartoittanut haastateltaviensa suhtautumista ehkäisyyn, sterilisaatioon ja aborttiin. Hänen mukaansa ehkäisykeinojen valinta riippuu siitä kuinka tiukasti pariskunta on sitoutunut lapsettomuuteen. Jos molemmat ovat varmoja siitä, että lapsia ei tulevaisuudessakaan haluta hankkia, sterilisaatio on varteenotettava vaihtoehto.

5.4.1 Sterilisaatio

Cambell (1985, 129) havaitsi, että hänen tutkimusjoukossaan naiset olivat myönteisempiä ajatukselle sterilisaatiosta. Sellaisetkaan miehet, jotka ilmoittivat olevansa vahvasti sitoutuneita yhteiseen lapsettomuuspäätökseen, eivät välttämättä itse halunneet hakeutua vasektomiaan vaan lähettivät mieluummin sterilisaatioleikkaukseen vaimonsa (huolimatta siitä, että sterilisaatio on toimenpiteenä naiselle suurempi ja riskialttiimpi kuin miehelle).

Samanlainen suuntaus näkyy tässäkin aineistossa. Kukaan naisista ei kerro miehelleen tehdystä sterilisaatioleikkauksesta. Pari sterilisaatioon jo hakeutunutta perustelee ratkaisuaan sillä, että kyse on nimenomaan heidän halustaan pysyä lapsettomana ja siksi toimenpide on tehty heille. Aviomies voi heidän mielestään eron tai kuolemantapauksen jälkeen haluta lapsen jonkun toisen naisen kanssa. Cambell (1985, 129) arvelee kuitenkin, että taustalla saattaa vaikuttaa myös osittain tiedostamattomat pelot vasektomian mieskuntoisuutta vahingoittavasta vaikutuksesta.

Aineistoni perusteella myös ikä vaikuttaa naisten sterilisaatiopäätökseen. Iäkkään naisen lasten hankintaan liittyy terveysriskejä. Kun lasta ei tullut nuorempana hankittua, monet eivät halua ottaa riskiä, että "vanhoilla päivillään" saisivat yllättävän inspiraation ja mahdollisesti päätyisivät synnyttämään sairaan lapsen. Monet aineistoni naiset viittaavat

myös ikäänsä siinä mielessä, että eivät enää "yli nelikymppisinä" jaksaisi hoitaa pientä lasta. Miehelle lasten hankkimisella on edelleenkin erilaiset seuraukset myös pitemmällä tähtäimellä. Iäkäsikin mies voi hankkia lapsen nuoremman naisen kanssa joutumatta useinkaan miettimään riittävätkö voimat yövalvomisiin ja vaipparuljanssiin. Onhan päävastuu lasten ja kodin hoidosta tutkimusten mukaan edelleenkin naisilla. (Kinnunen & Korvajärvi, 1996, 9-10, Jallinoja, 1997, 177.)

Kirjoittajista kuusi kertoo joko jo hankkineensa sterilisaation tai ryhtyneensä konkreettisiin toimiin sterilisaatioleikkaukseen pääsemiseksi. Cambellin (1985, 126-127, 131) mukaan ainakin hänen tutkimuksensa aikaan Britanniassa sterilisaation saatavuus oli ongelma. Hän sanoo, että lapsettomuushoitoihin pääsyä ei tiukasti rajattu, mutta sterilisaatiota rajoittamaan oli tiukat lait.

Suomessa sterilisaatiota tulee virallisesti anoa. Yhden lääkärin päätöksellä sen voi saada, mikäli hakija on täyttänyt 30 vuotta, synnyttänyt kolme lasta tai hänellä on yksin tai aviopuolisonsa kanssa kolme alaikäistä lasta. Kahden lääkärin päätös tarvitaan, jos perusteena on raskauden hakijan hengelle tai terveydelle aiheuttama vaara tai hakijan mahdollisuudet muulla tavoin ehkäistä raskaus ovat epätavallisen huonot. Terveysturvakeskukselta päätöstä haetaan siinä tapauksessa, että hakijan syntyvillä lapsilla saattaisi olla, tai heille saattaisi kehittyä vaikea sairaus tai ruumiinvika tai hakijan oma sairaus tms. syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia. Terveysturvakeskukselle on myös mahdollista valittaa lääkärin tekemästä kielteisestä päätöksestä. (Sosiaali- ja terveysministeriön määräyskoelma 1997:48, 18.)

Aineistossani 35-vuotias sihteeri kertoo, ettei ole koskaan halunnut äidiksi, eikä kuvitellut milloinkaan menevänsä naimisiinkaan. Kolme vuotta sitten hän kuitenkin rakastui syvästi ja huomasi vähän ennen suunniteltuja häitään olevansa raskaana. Puoliso sanoi hyväksyvänsä ratkaisun, jonka nainen valitsee ja niin hän päätyi aborttiin. Vaikka päätöksen tekeminen oli naiselle helppoa, abortista toipuminen osoittautui henkisesti

raskaaksi ja pitkäksi prosessiksi. Välttyäkseen kokemasta moista uudelleen hän päätti hankkia sterilisaation.

Tiedon saantiin ja sterilisaation saatavuuteen liittyvät ongelmat tulevat esiin hänenkin kirjoituksessaan. Jostain naistenlehdessä hän oli yllätykseen lukenut, että sterilisaation ikäraja on niinkin alhainen kuin 30 vuotta. Hän oli luullut sitä korkeammaksi. Sen lukiessaan hän kertoo olleensa raivoissaan gynekologilleen, joka ei milloinkaan ollut puhunut sterilisaatiosta esitellessään erilaisia ehkäisykeinoja. Hän ilmaisee turhautumistaan myös siitä, että abortin yhteydessä kyseinen toimenpide olisi voitu tehdä samalla kertaa, mutta silloinkaan kukaan ei puhunut hänelle aiheesta mitään. Kun hän sitten hankkiutui uudelleen gynekologille saadakseen sterilisaation, lääkäri ei pitänyt ajatusta hyvänä, vaan kehotti miettimään asiaa vielä muutaman vuoden. Hän pysyi kuitenkin kannassaan ja lupa sterilisaatioon myönnettiin. Naisen oikeudesta ruumiinsa ja reproduktionsa säätelyyn hän kirjoittaa:

“Olen aina ajatellut, että naisella on oikeus määrätä kehostaan, joten kun tilasin ajan sterilisaatioon, en kysynyt siihen lupaa aviomieheltäni. Ehdotin ensin, että operaatio olisi tehty hänelle, mutta hän sanoi, kuten totta olikin, että minä olin se henkilö, joka ei halunnut lapsia. Entä jos me eroaisimme joskus ja hän tapaisi naisen, joka haluaisi hänen kanssaan lapsia? Totesin, että selitys oli järkevä.”

Sihteeri, 35 v.

Kun kutsu leikkaukseen viimein tuli, kirjoittaja kertoi asiasta miehelleen ja yllättyi, kun puoliso alkoikin epäröidä. Mies oli sitä mieltä, että sterilisaatiota tulisi siirtää, jotta he voisivat hankkia edes yhden lapsen. Nainen on kuitenkin päättänyt mennä leikkaukseen.

Yksi kirjoittajista kertoo hankkineensa sterilisaation pian sen jälkeen, kun kuukautiset olivat olleet viikon verran myöhässä ja hän oli kauhuissaan miettinyt, miten syntyvä lapsi tulisi heidän elämänsä mullistamaan. 37-vuotias lääkäri kuvaa yksityiskohtaisesti sterilisaation hakeutumisprosessiaan ja monenlaisia hoitavan gynekologin, psykiatrin sekä työtovereittensa lausumia paheksuvia kommentteja. Palaan niihin myöhemmin

esitellessäni aineistossa esiintyviä medikalisaatioon liittyviä elementtejä. Kyseinen lääkäri mainitsee kuitenkin yhtenä perusteluna sterilisaatioon päätymiselleen myös e-pillereistä aiheutuneet hankalat sivuvaikutukset.

Sterilisaatiossa puolisoita askarruttaa sen lopullisuus (vaikka esimerkiksi 37-vuotiaan lääkärin kollega oli vakuuttanut tietävänsä henkilön, joka tarvittaessa purkaa toimenpiteen). Lapsen hankinta on kuitenkin tapahtuma, jolla on miehen ja naisen elämään erilaiset vaikutukset. Raskaaksi tulee ja synnytyksen kokee nimenomaan naisruumis. Aineistoni kirjoittajista ne naiset, jotka ovat päätyneet sterilisaatioon ilmaisevat olevansa varmoja siitä, että eivät halua lasta missään olosuhteissa - edes siinä tapauksessa että nykyinen tai tuleva puoliso sitä haluaa.

Cambellin (1985, 125) tutkimuksessa lapsettomuuteen sitoutuneet pariskunnat pitivät tärkeimpänä kriteerinä ehkäisykeinoa valitessaan sen varmuutta. Vaikka muutamilla naisilla oli kokemusta myös e-pillereiden sivuvaikutuksista ja monet olivat tietoisia niihin julkisuudessa liitetystä terveysriskistä, pilleri oli kuitenkin hänen haastateltaviensa keskuudessa suosituin ehkäisykeino.

5.4.2 Abortti

Abortin kertoo kokeneensa kolme aineistoni naisista. Heidän lisäksi pari muutakin sanoo pohtineensa periaatteellisia näkemyksiään abortista ja miettineensä, miten toimisi, jos tulisi vahingossa raskaaksi. Cambellin (1985, 134) haastattelemat pariskunnat kokivat abortin itselleen viimesijaiseksi takaportiksi. Kevyesti raskaudenkeskeytykseen eivät suhtaudu myöskään tämän aineistoni naiset.

Kolme kirjoittajaa, jotka kertovat myös uskonnollisesta vakaumuksestaan sanovat, etteivät missään olosuhteissa turvautuisi aborttiin. Kaksi edellä kuvatun kirjoittajan lisäksi aborttiin päätyntä kertovat tulleen raskaaksi nuorena, epävakaassa parisuhteessa, jossa mies ei halunnut lasta. Ratkaisu ei ollut kummallekaan naisista

helppo ja molemmat ovat jälkeen päin surreet sitä, vaikka sanovatkin, että muuta vaihtoehtoa tilanteessa ei ollut.

Vain yksi kirjoittaja on ehdottoman varma, että päätyisi aborttiin, jos vahingossa tulisi raskaaksi: Hän kirjoittaa:

“Tämä kuulostaa kovalta, mutta ajattelen siitä samoin kuin jostakin muusta lääketieteellisestä vaivasta, se vaan hoidetaan kuntoon. Minulle ei tulisi syyllisyydentunteita tai kaipausta syntymätöntä lasta kohtaan. Tiedän tämän aivan yhtä varmasti kuin tiedän sen, etten pystyisi rakastamaan lasta sen synnyttyä, ellen kerran rakasta sitä jo ajatuksena etukäteen. Kuten arvata saattaa, mielestäni naisella on täysi oikeus omaan kehonsa ja hänellä tulisi aina olla ehdoton päätäntävalta itsestään. Abortin pitäisi olla täysin vapaa ja vain naisen päätettävissä. Syntymättömällä lapsella ei ole mielestäni oikeuksia, ja jos onkin, naisen oikeudet tulevat aina ensin.” Akateeminen sihteeri, 34 v.

Abortin eettisyyttä uskonnollisen vakaumuksen tai naisen ruumiinoikeuksien näkökulmasta tarkastelevat siis edellä kuvatut kirjoittajat. Tunteen aspektin ratkaisun perusteena tuo mukaan 35-vuotias toimistotyöntekijä sanoessaan, että aborttia olisi vaikea tehdä, kun parisuhde on hyvä ja “kaikki on muutenkin kivasti”. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että lasten tulisi saada syntyä toivottuna, eikä pelkästään sen vuoksi, että vanhemmilta ehkäisy petti.

6. NORMALISOINTIA JA VASTARINTAA

Jallinoja (1997) kuvaa kirjassaan "Moderni säädyllisyys" tapoja, joilla naistenlehtien haastatteluissa 1990-luvun alussa kerrottiin julkisuuden henkilöiden aviosuhteesta. Hän havaitsee, että "julkkisten" yksityiselämää seurataan usein systemaattisesti vuosi toisensa jälkeen ja dramaattisimmat tapahtumat raportoidaan tarkasti. Lapsen syntymä alkoi hänen mukaansa esiintyä haastattelujen aiheena vasta vuoden 1975 jälkeen. Ennen sitä avioliittoa ja lasten saamista pidettiin hänen mukaansa niin itsestään selvänä osana naisen elämäntapaa, ettei siinä nähty mitään erityistä uutisoitavaa. Tyypillistä nykypäivän ihmisille on hänen mielestään se, että lapsen hankinnan ajoituksessakin korostetaan tunteen merkitystä. Jälkeläisiä ei enää välttämättä hankita vain siksi, että niin on tapana, vaan valintoja halutaan ajatella yksilöllisinä. Näin ollen perinteisetkin valinnat halutaan hänen mukaansa nykyään nähdä individualistisina. Lapsia hankitaan, mutta vasta sitten, kun se tuntuu itsestä hyvältä ajatukselta. (Emt., 115, 151, 130.)

Jallinojan (1997, 139-140) mukaan se, että aviosuhteen suuret tapahtumat, lasten syntymä mukaan lukien, kuvataan mediassa alati tietyllä tavalla luo merkityksiä ja vakauden tunnetta. Nykyään media on merkittävä normalisoivien diskurssien kenttä ja välittäjä. Lukiessaan tarinoita julkisuuden henkilöiden elämästä ihmiset muodostavat käsitystä siitä, millaista on tänä päivänä menestyvän ihmisen elämä, mikä on normaalia ja hyvää. Monet myös suuntaavat omia valintojaan näiden mielikuvien pohjalta.

Toisessa teoksessaan Jallinoja (2000, 228-229) luonnehtii viime aikoina yleistynyttä ihmistyyppiä toisista ohjautuvaksi, persoonaksi, joka haluaa pitää kiinni yksilöllisyydestään, mutta on samaan aikaan hyvin herkkä ympäristöstä tuleville vaikutteille. Toisista ohjautuva ihminen poimii hänen mukaansa mediasta ja viiteryhmistään vihjeitä, joiden mukaan suunnistaa omissa valinnoissaan. Tärkeintä tälle muiden mielipiteistä riippuvaiselle yksilölle on Jallinojan (2000) mielestä se, että hänestä pidetään. Kovin rajusti viiteryhmän trendeistä poikkeavat valinnat muodostavat tällaiselle ihmiselle riskin.

Tämän tutkimuksen aineiston kirjoittajat eivät anna itsestään toisista ohjautuvaa kuvaa. Pikemminkin he vaikuttavat henkilöiltä, joita Jallinoja (200, 225) Riesmanin teoriaa mukaillen kuvailee sisältä ohjautuvaksi ihmistyyppiä. He uskovat omiin mahdollisuuksiinsa ja pitävät kiinni omista tavoitteistaan ympäristön painostuksesta huolimatta. He osoittavat olevansa tietoisia yhteiskunnassa vallitsevista odotuksista, mutta vastustavat normalisointipyrkimyksiä ja tekevät itsenäisiä valintoja.

6.1 Lapsettomuutta negatiiviseksi leimaavat diskurssit

Eritellessään syitä lapsettomuuteensa aineistoni naiset ikään kuin käyvät keskustelua näkymättömän kumppanin kanssa puolustautuen tuon toisen esittämiä syytöksiä vastaan. Morell (1994) kuvaa tutkimuksessaan kolmea diskurssia, joiden avulla lapsettomia naisia ja äitejä asetetaan vastakkain ja lapsettomiin liitetään negatiivisia määreitä. Myös minun aineistoni naiset tunnistavat elinympäristössään Morellin (1994, 76) nimeämät diskurssit: Lapsettomien naisten kuvaamisen moraalisesti arveluttaviksi, kompensatiosta puhumisen ja katumuksen korostamisen.

6.1.1 Lapsettomien naisten kuvaaminen moraalisesti arveluttaviksi

Useimmin esiintyvä yleisestä mielipiteestä johdettu syytös, jota vastaan naiset teksteissään puolustautuvat, on vapaaehtoisesti lapsettomien naisten leimaaminen itsekkäiksi. Siihen kirjoittajat vastaavat joko myöntämällä avoimesti syytöksen aiheellisuuden, mutta korostamalla sitä, etteivät vanhemmatkaan lapsia epäitsekkäistä syistä hanki tai perustelemalla, miksi eivät pidä itseään lainkaan itsekkäinä. Kuten Morellinkin (1994) haastattelemat, myös tämän aineiston naiset korostavat vastuullisuuttaan ja perusteellista harkintaansa lasten hankintapäätöksessään. He ovat sitä mieltä, että monet vanhemmat ovat hankkineet lapsensa pelkästään siitä syystä, että niitä on tapana hankkia tai peräti täyttämään omia henkilökohtaisia tarpeitaan. He itse sen sijaan vakuuttavat ajatelleensa myös lapsen parasta ja korostavat kasvattamisen vaatavuutta ja vastuullisuutta, eivätkä pidä itseään kyllin pystyvinä tai halukkaina niin

vaikeaan tehtävään. Samanlaisia ajatuksia esittivät haastateltavat myös Morellin (1994) ja Cambellin (1985) tutkimuksissa.

Useimmat kirjoittajista selittävät päätöstään olla hankkimatta lapsia henkilökohtaisilla syillä: vetoamalla vaikeaan lapsuuteen, sopivan isän puuttumiseen, sairauteen tai yksinkertaisesti haluttomuuteensa synnyttää ja kasvattaa. Useat tuovat myös esille mielipiteensä, että jokaisen lapsen tulisi saada syntyä toivottuna, rakastettuna ja vanhemmille, jotka kykenevät hänestä huolehtimaan. Jotkut pelkäävät, että eivät pystyisi tarjoamaan lapselle hyviä kasvuolosuhteita ja viittaavat myös turvattomaan maailmantilanteeseen. Muutamat tuovat esille perusteluna ratkaisulleen globaalit syyt. Itsekkäänä he pitävät ennemminkin ihmisiä, jotka haluavat lisätä maailman liikakansoitusta "monistamalla geenejään" kuin vapaaehtoisesti lapsettomia.

Taloudellisista syistä kukaan ei kerro jättäneensä lapsia hankkimatta, vaikka lasten kasvattamisen vaativuus taloudellisessa mielessäkin muutamissa kirjoituksissa mainitaan. Monet myös pitävät absurdina ajatusta lapsesta oman itsen jatkeena, eräänlaisena takeena kuolemattomuudesta. Lapset voivat heidän mielestään osoittautua millaisiksi tahansa. Heistä on turha odottaa vanhempien työn jatkajaa tai toiveiden täyttymystä. Aineistoni naisten kirjoituksissa korostuu yksilöllisyyden näkökulma. Ihminen on heidän mielestään lopultakin elämänsä alusta loppuun saakka yksin ja vastuussa omista teoistaan. Omaa biologista lasta he eivät ajattele yksinäisyytensä poistajana tai takeena elämän mielekkyydestä.

Toki aineistoni kirjoittajien joukossa joukosta löytyy myös naisia, jotka arvelevat, että heistä tulisi hyvä äiti. Muutamat kertovat olevansa hyvinkin lapsirakkaita, mutta enemmistö kuvailee kokevansa lapset kiusallisina pikku riiviöinä, jotka meluavat, sotkevat ja vaativat alituisesti aikuisten huomiota. Jälkimmäisille ystävät, tuttavat ja sukulaiset tapaavat vakuutella, että omaan lapseen jokainen kiintyy luonnostaan ja väistämättä. Oma biologinen lapsi herättää siis yleisen käsityksen mukaan automaattisesti vastahakoisenkin äidin rakkauden. Siihen eivät useimmat aineistoni naiset näytä uskovan.

Teksteissään naiset sanovat, että lapsettomia naisia leimataan myös mukavuudenhaluisiksi. Tämän syytöksen useimmat kirjoittajat myöntävätkin puolustelematta kohdallaan oikeaksi ja ylistävät häpeilemättä siistin kodin, hiljaisuuden oman ajan ja tilan tuottamaa nautintoa. Vapaus ja riippumattomuus ovat myös tässä aineistossa naisten erityisesti arvostamia asioita.

Selityksissään kirjoittajat käyttävät yleisesti Morellin (1994, 56-59) kuvailemaa neljää tapaa: vaikenemista tai salaamista, huumoria, aseistariisumista ja merkitysten kääntämistä. Pelätessään moraalisesti epäilyttäväksi leimaamista 42-vuotias kanslisti kertoo toisinaan suoranaisesti valehtelevansa, että ei voi saada lapsia. Jotkut kertovat vain parhaansa mukaan välttelevänsä aihetta esimerkiksi työpaikan kahvipöytäkeskusteluissa. Suoraa, varsin aseistariisuvaa hyökkäystä, ja terävää huumoria käyttää puolustautumisstrategianaan 34-vuotias akateeminen sihteeri kirjoittaessaan:

“Ja sitten on tämä peruste, että kukas sinun eläkkeesi sitten maksaa, kun ei sinulla ole lapsia. Käsi sydämelle vanhemmat, onko teidän lapsenne hankittu sen takia, että Suomi saisi uuden veronmaksajan? Jos minulla ei muuta syytä ole, ei tämäkään kovin täysipäiseltä kuulosta. Ja sitä paitsi, ei minultakaan kysytä haluanko kustantaa muiden ihmisten lasten ilmaisen peruskoulun, terveydenhuollon ja lapsilisät, joten kustantakoot he sitten minun eläkkeeni”

Ritva Nätkin (1991, 13) toteaa artikkelissaan, että äitiyttä on pidetty sopimattomana naisille, jotka on määritelty siveettömiksi ja itsekkäiksi tai liian itsenäisiksi. Äitiys on siis nähty jalona tehtävänä, johon kelvataksien naisen on tullut pyrkiä täyttämään eri aikoina muuttuvat kriteerit. Avioliitto oli pitkään 1900-luvulla ehdoton edellytys lasten hankkimiselle. Nykyään ajatukset ovat tässä suhteessa vapautuneet, eikä yksikään aineistoni naisistakaan kyseenalaista oikeuttaan tai sopivuuttaan äidiksi sen perusteella, mikä hänen siviilisäätynsä on. Nätkinin (1991) artikkelin perusteella voitaneen kuitenkin käänteisesti päätellä, että sellaiset naiset, jotka eivät syystä tai toisesta ole päätyneet

(avioliitosta huolimatta) äidiksi sijoitetaan helposti samaan kategoriaan “siveettömien, itsekkäiden ja emansipeerattujen”, eli äidiksi sopimattomien naisten kanssa.

Muutamit aineistoni kirjoittajat kuvaavatkin itseään itsenäisiksi, määrätietoisiksi ja jopa itsepäisiksi. Jotkut käyttävät itsestään suoraan sanaa feministi ja viestittävät sanoutumistaan irti perinteiseen naisen rooliin liittyvistä käsityksistä kertomalla esimerkiksi, etteivät pidä kotitöistä, ruuanlaitosta tai “akkakerhoista”. Ainoastaan yksi nainen kuvailee itseään poikamaiseksi. Hän kertoo pukeutuvansa mieluummin farkkuihin ja rentoihin paitoihin kuin “naisellisiin hörhelöihin” ja viihtyvän paremmin miesten kuin naisten seurassa, mutta ei tunnista itsessään homoseksuaalisia piirteitä.

Tämä ainut feminiinisyttä maskuliinisuuden vastakohtana peilaava kirjoitus herätti minut pohtimaan sitä, ovatko sukupuoliroolien rajat Suomessa jo sen verran avartuneet, että ainoa tapa kuvata ihmisyyttä ei kiteydy vastakohtapariin naisellinen ja miehekäs. Lieneekö jo mahdollista hyväksyä monenlaisia tapoja olla mies ja nainen, sillä kukaan muu kirjoittajista ei liittänyt (aikuiseen) persoonaansa mitään maskuliinisuuteen viittaavaa, vaikka kuvasivatkin itsensä naiseuden ytimeksikin määriteltä äitiyden jaloa tehtävää karsastaviksi.

6.1.2 Kompensaatio

Ajatus lemmikkieläimestä lapsen korvikkeena näyttää aineistoni kirjoitusten perusteella olevan monille tuttu. Lemmikki mainitaan siinä yhteydessä, kun kerrotaan mihin lapsenhoidolta vapaaksi jäävä aika käytetään, mutta suoranaisesti kompensaation ajatuksen eläimeen omalla kohdallaan liittää ainoastaan kaksi kirjoittajaa. 38-vuotias kasvatustiedettä opiskeleva sihteeri, joka on vielä epävarma siitä haluaako hän lopullisesti pysyä lapsettomana kirjoittaa:

“Elämäni täytti siis ystävät, opiskelu ja maailman ihanin kissa, jota kyllä hoidin kuin pientä lasta. Kissa täytti ilmeisesti hoivaamisen tarpeeni”

36-vuotias farmaseutti sanoo, että lapsen korvikkeena heillä puolison kanssa on kaksi koiraa. Lämpimästä, antoisasta suhteesta lemmikkieläimeen mainitsevat useat muutkin kirjoittajat. Kukaan muu kuin edellä mainittu 38-vuotias kasvatustieteen opiskelija ei kuitenkaan liitä itseensä automaattista oletusta sisäsyntyisestä tai opitusta hoivaamisen tarpeesta ja puhe lemmikeistä lapsen korvikkeena vaikuttaa lähinnä konventionaaliselta tavalta kertoa asiasta, koska samassa yhteydessä kerrotaan myös, että ajatus omasta lapsesta tuntuu vastemieliseltä. Lemmikeistä kerrotaan osana elämänsisällön kuvausta työn, harrastusten ja ystävien rinnalla. Eläin mainitaan perheen jäsenenä tai "rakkaana" koirana tai kissana, mutta äitimiseen suhdetta lemmikkiin ei muissa kirjoituksissa rinnasteta.

Morell (1994, 90-94) kuvaa teoksessaan, miten esimerkiksi elokuvat, media ja mainokset ylläpitävät ajatusta siitä, että jokaisella naisella on biologinen tarve hoivata ja ellei se pääse purkautumaan oman lapsen hoitamiseen tarvitaan jonkinlainen korvike. Hänen tutkimuksessaan naiset eivät kuitenkaan kuvanneet suhdettaan eläimeen kompensatationa. Monet sellaiset, jotka eivät halunneet lasta halusivat lemmikkieläimiä yksinkertaisesti, koska nauttivat eläinten seurasta enemmän. Morell (1994, 94) myös huomauttaa, että perheissä, joissa on sekä lapsia että eläimiä, eläimiä ei nähdä lasten korvikkeena. Jo se riittää hänen mielestään osoittamaan miten naisellisuuteen liitetään erottamattomasti hoiva ja äitiys. Samalla annetaan ymmärtää lapsettomien edustavan positiivisiksi määriteltyjen äidillisten ominaisuuksien vastakohtaa, puutetta, jota on kompensoitava.

Työtä ei tämän tutkimuksen aineistossa juuri kukaan tuonut esille niin, että se voitaisiin tulkita kompensatioksi. Useimmat kuvaavat työtään kiinnostavaksi, mutta eivät pidä itseään kovin kunnianhimoisina. Ainoastaan edellä kuvailemani 30-vuotias eteenpäin pyrkivä aikuisopettaja ja Jehovan todistajien tienraivaajatyöhän omistautunut nainen edustavat edes jossain määrin tyyppiä, jonka voisi väittää sopivan Morellin (1994, 94-95) kuvaamaan ryhmään, eli naisiin, joissa puhe kompensatiosta on saattanut herättää tarpeen osoittaa, että he tekevät jotain arvokasta, vaikka eivät olekaan äitejä.

Cambell (1985) mainitsee tutkimuksessaan lasten hankkimisen perusteluiksi mm. vanhempien halun todistaa seksuaalista identiteettiään ja ajatuksen siitä, että lapsi on avain mielekkääseen ja kestäväan avioliittoon. Hänen mukaansa siis yleisesti ajatellaan, että nainen on todellinen nainen vasta tultuaan äidiksi ja perhe oikea perhe vasta, kun siinä on lapsia. Avioliittoon sinänsä on hänen mielestään sisäänrakennettu odotus jälkeläisistä, suvun jatkajista ja perillisistä. Hänen mielestään lapsia usein myös hankitaan ajatellen, että ne ovat eräänlainen liiton pysyvyyttä vahvistava vakuutus. Uskotaan, että avioeroon päädytään kevyemmin, jos liitossa ei ole lapsia. Tämän lisäksi lapsiin liitetään hänen mielestään ajatus minän jatkumisesta, eräänlaisesta kuolemattomuudesta, ja toisinaan toivotaan lasten saavuttavan sellaista, mikä itseltä on jäänyt tekemättä. Lapsia ajatellaan edelleen myös vanhuuden turvana, takeena siitä, että edessä ei ole yksinäinen vanhuus. (Emt., 98-103)

Näin ollen Cambellin (1985) tulkinnoissa myös eräisiin vanhempien lapsiinsa kohdistamiin toiveisiin voidaan liittää ajatus kompensatiosta. Jos vanhemmat toivovat lapsensa saavuttavan sen, mitä itseltä on jäänyt saavuttamatta tai kantavan kunniallaasti suvun nimeä ja perintöä, mitä muuta se on kuin pyrkimystä kompensoida omaa vajavaisuuttaan ja elämän rajallisuutta?

Ajatus kompensatiosta sisältää implisiittisen oletuksen siitä, että on olemassa jokin puute tai vajavuus, jota täytyy paikata tai peittää. Aineistossani naiset selvästi tiedostavat tämän itseensä kohdistuvan alentavan diskurssin. He myös tunnistavat Cambellin (1985, 98-103) esittämiä motiiveja lasten hankkimiselle ja vastaavat niihin teksteissään. Yleisimmin kommentoidaan käsitystä, jonka mukaan nainen on "täysi nainen" vasta sitten, kun on synnyttänyt. Siihen vastatessa korostetaan omia naisellisia ja moraalisesti arvostettuina pidettyjä ominaisuuksia. Kuvataan esimerkiksi omaa empaattisuutta, uhrautuvaisuutta tai hyviä suhteita kummilapsiin. Erityisesti tässä kysymyksessä vastaajat käyttävät Morellin (1994, 58) nimeämää aseistariisuvaa, vakuutteluun perustuvaa puolustautumisstrategiaa. He siis pyrkivät osoittamaan olevansa hyviä ihmisiä ja naisellisia naisia lapsettomuudestaan huolimatta.

Joukossa on myös muutamia, jotka ilmaisevat vähät välittävänsä moisista ennakkoluuloista ja keskittyvät tarkastelemaan lapsia hankkineiden ihmisten motiiveja kriittisessä valossa. Yhteistä kaikille lapsettomuuttaan positiivisesti kuvaaville kirjoittajille on ajatus siitä, että heidän naisellisuutensa ja ihmisarvonsa ei riipu siitä ovatko he äitejä vai eivät. He kokevat parisuhteensa tyydyttäväksi ja perheensä sopivan kokoiseksi ilman lapsiakin. Tuttaviensa perhe-elämää seurattessaan he päinvastoin säälivät lapsia hankkineita ja kokevat itse elävänsä onnellisemmassa tilanteessa kuin lasten ehdoilla elävät vanhemmat.

6.1.3 Katumus

Kolmas lapsettomuutta kielteisesti kuvaava diskurssi on Morellin (1994, 96-97) mukaan katumuksesta puhuminen. Varsinkin, kun naiset ovat vielä nuoria ja ilmoittavat haluavansa pysyä lapsettomina, heitä yleisesti varoitellaan, että se on päätös, jota he tulevat varmasti katumaan. Sekä Cambell (1985) että Morell (1994) kuvaavat tutkimuksessaan, miten monet pariskunnat eivät liittonsa alussa tee ehdotonta päätöstä pysyä lapsettomana vaan lykkäävät ratkaisua, kunnes lopulta huomaavat, että lapsettomana olo on niin mukavaa, että eivät enää halua luopua siitä. Morellin (1994, 98) tutkimuksessa on mukana myös iäkkäitä naisia ja monet heistä kertovat päätöksensä vain vahvistuneen iän myötä. Katumuksen tunteita kertovat kokeneensa hyvin harvat.

Tämän tutkimuksen aineistossa monet kertovat saneensa kuulla varoituksia yksinäisestä vanhuudesta ja pari naista arvelee sellaisen joutuvansa kokemaankin. Useimmat kuitenkin ottavat katumusksymykseen kantaa 34-vuotiaan fysioterapeutin tavoin:

“ Jotkut sanovat, että kyllä pitää vanhuuden turva hommata. Että on sitten joku, joka käy katsomassa kun tulee vanhaksi. No mites usein ne lapset käyvät vanhempiansa luona? Rahaa pyytämässä ja sitten myöhemmin tuovat lapsenlapset mummille ja ukille hoitoon.”

Yksi kirjoittajista kuvaa lämmintä suhdetta miehensä jo aikuistuvaan poikaan ja on iloinen siitä, että hänen kauttaan yhteys tuleviin sukupolviin säilyy. Yleisesti ottaen ajatus yksilön elämästä osana sukupolvien ketjua ei juuri aineistoni naisten kirjoituksissa korostu. Ainoa yhteys, jossa siihen useammassa kirjeessä viitataan on puhuttaessa omien vanhempien toiveesta päästä isovanhemmiksi. Muutamat naisista sanovat, että ainoa asia, jota he valinnassaan surevat on se, että joutuvat tuottamaan vanhemmilleen pettymyksen. Erityisesti oman äidin toive saada lapsenlapsia tuntuu vetoavan kirjoittajiin.

6.2 Vapaaehtoinen lapsettomuus ja ihmissuhteet

35-vuotias sihteeri kirjoittaa:

“Äitini aina kehuu, että miten minun kaikki lapsuuteni nuket ovat niin hyväkuntoisia, että ne kaikki on säilötty ja ovat valmiina odottamassa lapsenlapsia., joita vaan ei kuulu, eikä äitini suruksi ole tulossakaan... Se, että minun lapsuuteni nuket ovat niin hyvässä kunnossa, johtuu yksinkertaisesti siitä, ettei niillä ole paljon leikitty. Pienenä olin paljon kiinnostuneempi autoista...”

Morellin (1994, 31-33) tutkimuksessa useat naiset kuvasivat, miten heitä oli lapsena yritetty kasvattaa perinteiseen naisen rooliin esimerkiksi tarjoamalla leikkikaluiksi nukkeja, vaikka he olisivat mieluummin leikkineet autoilla. Kovin monet aineistoni naisista eivät kerro lapsuutensa leikeistä tai tavoista, joilla heitä olisi ohjattu feminiiniseen käytökseen. Monet kuitenkin mainitsevat, että eivät ole koskaan poteneet “vauvakuumetta”. Muutamat antavat ymmärtää, että elivät nuorena uskoen, että naisen luonnolliseen elämänsäkaareen kuuluu naimisiin meno ja lasten hankkiminen. Vasta elämäkokemuksen karttumisen myötä he heräsivät huomaamaan, että toisin valitseminen on mahdollista.

Bergerin ja Luckmann (1992, 172-173) korostavat kielen merkitystä yksilön todellisuuskäsityksen rakentumisessa. Tapa, jolla asioista puhutaan luo ja muovaa merkityksiä. Heidän mukaansa tärkein todellisuutta ylläpitävä mekanismi on keskustelu. Primaarisosialisaatiossa yksilö omaksuu käsityksen siitä miten asiat ovat ja miten niiden tulisi toimia. Eri tavoin ajattelevien ihmisten kohtaaminen voi kuitenkin haastaa nuo perustavaa laatua olevat oletukset ja yksilö saattaa kilpailevien todellisuuskäsitysten ristipaineessa joutua kriisiin. Heidän mukaansa muutosta tapahtuu todennäköisemmin silloin, kun olosuhteet vastaavat mahdollisimman paljon primaarisosialisaatiota, eli vaikuttavimpia ihmissuhteita ovat ne, johon liittyy voimakas tunne.

Useimmat ihmiset eivät mielellään ajaudu haastavan erilaisuuden nostattamaan kriisiin vaan etsivät parhaansa mukaan vahvistajia, samaa mieltä olevia ihmisiä, jotka auttavat ylläpitämään omaa käsitystä esimerkiksi juuri sukupuolirooleista ja naisen reproduktiotehtävän luonteesta (Emt., 170-171.)

Kohdatessaan erilaisuutta ihmiset kokevat sen helposti uhkaksi identiteetilleen ja puolustautuvat. Sukupuolirooleja ja äitiyttä koskevat ajatukset näyttävät ainakin aineistoni valossa olevan tunteita nostattavia aiheita. Vapaaehtoisen lapsettomuuden valitseminen muovaa sekä naisen omaa identiteettiä että toisten suhtautumista häneen. Joko aineistopyyntöni kysymyksenasettelun ohjaamina tai omasta halustaan kirjoittajat kuvaavat tarkasti merkityksellisten toisten suhtautumista heidän lapsettomuusvalintaansa.

6.2.1 Vanhemmat ja sukulaiset

Luonnollisesti kirjoittajat tuntuvat antavan kanssaihmistensä mielipiteille sitä enemmän painoarvoa, mitä tärkeämmiksi he kokevat kyseisen ihmissuhteen itselleen. Etäisemmille tuttaville omaa ratkaisua ei mielellään vaivauduta edes selittämään, vaan turvaudutaan usein Morellin (1994 56-57) kuvailemaan vältteleminen tai salaamisen strategiaan. Omilta vanhemmiltaan ja isovanhemmiltaankin muutamat kertovat salanneensa

lapsettomuutensa todellisen syyn lähinnä välttääkseen tuottamasta heille järkytystä tai mielipahaa.

Vain muutama kirjoittaja arvelee äitinsä olevan mielissään, kun lapsenlapsia ei ole ilmaantunut. Ylisuojellun lapsuuden kokenut ja vanhemmistaan vieläkin epätoivoisesti irralleen pyristelevä 33-vuotias laboratoriohoitaja arvelee äitinsä olevan vain tyytyväinen, ettei lasta ole ilmaantunut kilpailemaan tyttären huomiosta. Hänen isänsä kuulemma kuitenkin potee "vauvakuumetta" ja sitä kirjoittaja pitää "oksettavana". Eräs mielenterveysongelmista kärsivä nainen sanoo vanhempiensa tuntevan tyttärensä ja ja juuri sen vuoksi hyväksyvän tämän ratkaisun. Varsinkin naiset, jotka kuvaavat suhdetta vanhempiinsa hyväksi uskovat heidän kuitenkin toivovan lapsenlapsia ja ovat pahoillaan, että eivät voi niitä heille antaa. Myös äitien kommentteissa tyttärensä lapsettomuudesta näkyy medikalisaatioon juurensa juontava trendi. Muutamat heistä ovat nimittäin epäilleet, että tyttären lapsettomuus johtuu huonosta kasvatuksesta ja heidän epäonnistumisestaan äitinä.

Omien vanhempien ja sukulaisten kommentteja kuvataan positiivisemmin kuin esimerkiksi anopin ja muiden puolison sukulaisten. 35-vuotias sihteeri kirjoittaa:

"...mieheni sisko kysyi, että miten voin olla niin itsekäs, että estän hänen veljeään saamasta lapsia. Vastasin siihen, että hänen veljensä menee kanssani naimisiin minun itseni takia, ettei hän menen kanssani naimisiin sen takia, että hän näkee minussa jonkin suvunjatkajan. No, turha kai sanoakaan, että minulla ja kälylläni ei ole mitenkään lämpimät välit."

Kirjoittaja kertoo tuoneensa kälylleen mielipiteensä lapsista julki sängen suorasukaisesti, joten vastareaktion voimakkuus on tapauksessa ehkä suhteessa ärsykkeeseen. Mielenkiintoista kälyn sanomassa on kuitenkin siihen sisäänrakennettu oletus siitä, että miehellä olisi jonkinlainen oikeus odottaa vaimoltaan lapsia ja tätä oikeutta nainen nyt kälyn mielestä silkkaa itsekkyyttään polkee. (ks. Pateman, 1989)

Myös muutamat muut kertovat erityisesti puolison sukulaisten painostaneen kiusallisella tavalla lasten hankintaan. Pojan tai veljen vaimoa onkin helpompi kritisoida kuin omaa poikaa, mutta naiset eivät näytä antavan kritiikille suurtakaan painoarvoa, ellei sukulaisuussuhteeseen jostain syystä liity voimakasta tunnetta tai vallan aspektia. Kukaan kirjoittajista ei kuitenkaan tällä hetkellä kerro esimerkiksi asuvansa samassa taloudessa appivanhempiensä kanssa tai olevansa muutoin heidän kanssaan kiinteästi tekemisissä.

Pari kirjoittajaa kertoo lapsena kuulleensa niin paljon varoituksia raskaaksi ennen avioliittoa tulemisen sopimattomuudesta, että kertoo usein ajatelleensa, että sitä virhettä ei tässä elämässä ainakaan ole tullut tehtyä. Raskaaksi tulemisen pelko on iskostunut heidän mieliinsä niin, että ajatus lapsen saamisesta on pelkästään siitäkin jo alkanut saada kielteisiä sävyjä.

6.2.2 Ystävät ja työtoverit

Morellin (1994) mukaan ystävät ovat lapsettomille naisille tärkeitä. Kaikki lapsettomat eivät koe vaikeaksi osallistua keskusteluihin lastenhoitoon liittyvistä asioista, eivätkä pitkästy seurassa, jossa puidaan perhe-elämän kysymyksiä. Monilla lapsettomilla on itselläänkin läheinen suhde johonkin lapseen ja jotkut saattavat jo työnsäkin puolesta olla kasvatustieteiden asiantuntijoita. Osa lapsettomista kokee kuitenkin jäävänsä ulkopuoliseksi lastenhoitoa koskevissa keskusteluissa. He saattavat kokea, että heitä pidetään alempiarvoisina ja asiaa tuntemattomina. Monet lapsettomat naiset tuntevat itsensä hylätyiksi, ja jotkut jopa petetyiksi, kun ystävättäret hankkivat lapsia ja vetäytyvät perheen pariin. (Emt., 127-133.)

Myös tämän tutkimuksen aineistossa naiset kertovat, että lasten syntyminen ystäväperheisiin muuttaa väistämättä vuorovaikutusta. Yksi kirjoittaja korostaa, ettei hän itse ole vähentänyt yhteydenpitoa, vaan suhteiden viileneminen on johtunut lapsellisista ystävistä. Osa sanoo suoraan, että yhteydenpito ei enää tunnu mielekkäältä,

kun kiinnostuksen kohteet alkavat olla kovin erilaisia, eikä yhteistä aikaa tunnu entiseen tapaan löytyvän.

Useimmat kirjoittajat kertovat ystävien ja työtovereiden tiedustelleen heidän lastenhankintasuunnitelmiaan erityisesti parisuhteen alkuaikoina. Yllättäen tehokkaimmin tunkeilevat kyselijät ovat tekstien perusteella onnistuneet vaientamaan ne naiset, jotka ovat suoraan ilmoittaneet, että eivät pidä lapsista, eivätkä aio sellaisia hankkia. Nämä naiset antavat itsestään muutenkin sangen määrätietoisen kuvan ja 35-vuotias sihteeri arvelee vaikuttavansa erilaisuudessaan ja itsevarmuudessaan anopistaan jopa hieman pelottavalta. 36-vuotiaan farmaseutin mukaan aina uuteen työpaikkaan mennessä asiasta on kysely. Kun kirjoittaja on suoraan sanonut, että lapsia ei aiota hankkia, ilmoitukseen on aluksi suhtauduttu epäuskoisesti. Vähitellen kaikki tuttavat ovat kuitenkin hänen mukaansa hyväksyneet asian. Myöskään pariskunnan vanhemmat eivät ole milloinkaan painostaneet.

Ikä ja parisuhteen kesto ovat aineiston perusteella tekijöitä, jotka vaikuttavat painostuksen määrään. Aivan nuorien pariin ei vielä odotetakaan hankkivan lapsia, mutta jonkin ajan kuluttua vauvauutisia aletaan odotella. Kun liitto on jatkunut lapsettomana tarpeeksi pitkään tai, kun nainen alkaa olla jo hedelmällisen ikänsä loppupuolella, kyselijöiden into vaimenee.

Innokkaimmin kirjoittajien mukaan vauvansaannin ihanuutta ylistävät tuoreet vanhemmat. Pieniä vauvoja tyrkytetään lapsettomien syliin "vauvakuumeen" tartuttamiseksi, vakuutellaan, että lapsen saanti on elämän suurin täyttymys ja, että omaa lastaan jokainen nainen vaistomaisesti rakastaa. Muutamat kirjoittajat kuitenkin epäilevät ironiaa sanoissaan, että lapsia hankkineet vain tahtoisivat saattaa liian vapailta ja onnellisilta näyttävät tuttavansa samaan liemeen, johon ovat itse joutuneet.

Suoranaista syrjintää kuvaa lapsettomuuden takia kokeneensa 35-vuotias päivähoitoalalla työskentelevä nainen. Hän on sitä mieltä, että saman koulutuksen saaneita äitejä pidetään pätevämpinä työhön ja huomauttaa, että työpaikalla liian suuri

osa äitien ajasta kuluu omista lapsista puhumiseen ja hoidettavat lapset jäävät vähemmälle. Itseen hän kuvaa lapsirakkaaksi ja kokee voivansa tehdä työtään täysipainoisemmin, kun omien lasten hoitaminen kotona ei kuluta voimia.

Monet kirjoittajat kertovat tuttavien utelun ja kiusoittelun loukkaavan ja raivostuttavan heitä. Heidän mielestään jokaisella on oikeus tehdä itsenäisesti valinnat reproduktionsa suhteen. Muutamat myös miettivät, miltä jatkuva painostus ja huomauttelu mahtaisikaan tuntua vanhemmista, jotka eivät saa lapsia vaikka haluaisivatkin. Muutamat harvat kertovat ystäväistä, jotka ymmärtävät ratkaisun ja ovat tukeneet kirjoittajaa.

6.3 Medikalisaatio

Ilpo Helen (1997) kuvaa teoksessaan, miten 1800- ja 1900-luvun kuluessa lääketiede ikään kuin valtasi naisruumiin ja muunsi sen oman tärkeytensä, hoitokykynsä ja valtansa näyttämöksi. Naisruumiista alkoivat pitää huolta sekä gynekologian, synnytysopin, pediatrian, hygienian että psykiatrian alojen asiantuntijat. Reproduktiopotentiaali ymmärrettiin naisen sukupuolielämän ytimeksi ja varsin pulmattomasti erilaiset opaskirjat 1900-luvun alkupuolelta aina 1960-luvun murrokseen saakka olettivat jokaisen normaalin naisen haluavan tulla äidiksi. (Emt., 93, 114, 320.)

Myös tämän tutkimuksen aineistossa on kuvauksia gynekologien ja sairaalahenkilökunnan maternalistista ajattelua viestittävästä kommentista. 35-vuotias päivähoitoalalla työskentelevä nainen kertoo sairaanhoitajan vielä valmistellessaan häntä aborttia varten toimenpidepöydällä päivitelleen, että potilas olisi ollut niin sopivassa iässä lapsentekoon. Sen kirjoittaja koki syyllistävänä ja moralisoivana yksityisyyteensä puuttumisena. Edellä kuvattujen tapausten lisäksi 38-vuotias lasten parissa työskentelevä nainen on lisännyt kirjeensä loppuun jälkikirjoituksen:

“Painostuksesta puheenollen haluaisin vielä erikseen mainita ne monet yksityiset gynekologit, joilla olen käynyt uusimassa pillerireseptiäni. Tietämättä elämäntilanteestani mitään he ovat poikkeuksetta painostaneet lasten

hankintaan. Olen kokenut sen erittäin ahdistavana - ikään kuin minussa olisi jotain tosi epänormaalia, kun en edes ole yrittänyt tulla raskaaksi.”

Sisäpiirin tietoa ja kokemusta sairaalahenkilökunnan maternalistisista asenteista on karttunut 37-vuotiaalle lääkärille, joka kuvaa kirjeessään sterilisaatioon hakeutumisprosessiaan ja leikkauksen jälkeisiä tunnelmiaan. Hän ihmettelee ensinnäkin sitä, miksi äitiys ja vanhemmuus on tässä yhteiskunnassa niin voimakkaasti “luonnollistettua” ja korostettua, että heti kun joku poikkeaa normista, hänen on puolusteltava valintaansa. Hän ihmettelee, miksi tässä yhteiskunnassa, missä asioita tarkkaan valvotaan, ei kyseenalaisteta kenenkään kykyä tai oikeutta tulla vanhemmaksi. Lapsen hankintaa ei siis sovi moralisoida, mutta lapsettomia saa vapaasti kritisoida ja neuvoa. Hän kirjoittaa muun muassa:

“Jos joku reppana nuori tyttö tulee raskaaksi ja josta jokainen tajuaa, että hänen resurssinsa kasvattaa lapsi kunnolla ovat huonot, niin sekin on useimpien mielestä ihan soveliasta. Kirjoitan töissä todistuksia mopokorttiin, kouluun, työpaikkaan, työnantajalle, joskus on jopa pyydetty todistusta, että ei tarvitsisi käyttää mopolla ajaessa kypärää. Mutta koskaan en ole selvittänyt kenenkään kykyä tulla äidiksi tai isäksi- biologista sellaista... Tätä kykyä ei saa moralisoida eikä arvostella, mutta jos joku omasta vapaasta tahdostaan ilmoittaa, että ei halua lapsia, niin johan arvostelijoita löytyy...”

Kirjoittaja kertoo kypsyttelleensä ajatusta sterilisaatioon hakeutumisesta pitkään, koska ei ole milloinkaan halunnut omia lapsia. Kun e-pillerit alkoivat aiheuttaa kiusallisia sivuvaikutuksia suunnitelmat saivat lisää pontta ja aivan ensimmäiseksi hän kertoo puhuneensa aikeestaan psykiatrille, jonka vastaanotolla hän kävi keskustelemassa muista asioistaan. Psykiatri, joka on itse kirjoittajan mukaan suuren perheen äiti, ilmaisi aluksi voimakkaasti järkytystään, mutta muutti vähitellen kantaansa varmistuttuaan siitä, että kirjoittaja oli tarkkaan harkinnut päätöstään. Vallitsevaan psykodynaamiseen ihmiskäsitykseen sitoutuneena psykiatri väittää tunnistavansa kirjoittajan lapsuudesta asioita, joista kirjoittajan elämänikäinen vastahakoisuus lasten hankkimista kohtaan

juontaa juurensa. Kirjoittaja kuitenkin ihmettelee, että psykiatrilla on yhä uudelleen tarve vakuuttaa, että toimenpide on purettavissa, mikäli nainen vielä löytää miehen, johon "silmittömästi rakastuu ja haluaa perillisiä".

Työtoverit, joille nainen on kertonut aikeestaan, ovat kirjoittajan mukaan suhtautuneet erittäin negatiivisesti. Hänen kokemuksensa mukaan naiset ovat reagoineet vielä voimakkaammin kuin miehet. Hänen tekstistään välittyy vaikutelma, että puheet "vauvakuumeesta" ja hormoneista ovat sairaalaympäristössä yleinen leikinlaskun aihe. Työskennellessään jonkin aikaa lastentautien osastolla hän kertoo tarkkailleensa omia tuntemuksiaan ja suorastaan pelänneensä "vauvakuumeen" nousevan, koska hänelle oli sanottu, että jos ei se lastentautiosastolla herää, niin ei sitten millään. Hänelle sellaista ei ilmaantunut.

Monenlaiset psykologiset teoriat ovat sisäistyneet osaksi arkiymmärrystämme ja ylläpitävät äitiyden ja vapaaehtoisen lapsettomuuden vastakkainasettelua. Erityisesti joidenkin psykodynaamiseen ihmiskäsitykseen pohjautuvien teorioiden mukaan kypsään aikuisuuteen kuuluu kyky ja halu ottaa vastuuta kasvavasta sukupolvesta. Näitä suuntauksia edustavien kirjoittajien teksteissä naiset, jotka eivät halua lapsia, kuvataan usein neuroottisina, infantiileina tai muuten psykoseksuaalisessa kehityksessään häiriintyneinä. Jotkut mainitsevat jopa naisen tahattoman hedelmättömyyden taustalla mahdollisesti vaikuttavina syinä ongelmallisen äitisuhteen ja tiedostamattomat vihantunteet. Tällaiset asiantuntijalausunnot kruunaavat äidit myyttisen äidinrakkauden kiillottamalla sädekehällä ja leimaavat vapaaehtoisesti lapsettomat naiset synnytysfobioista kärsiviksi, häiriintyneiksi tai kypsymättömiksi. (esim. Helen, 1997, 324 ja Mäenpää-Reenkola, 1998, 52 -55).

7. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Aineistoni kirjoittajien elämässä lapsettomuus on vapaaehtoinen valinta, johon enemmistö vakuuttaa tällä hetkellä olevansa tyytyväinen. Noin puolet naisista kertoo, ettei ole milloinkaan halunnut omaa lasta. He kuvaavat lapsettomuutensa vaikutusta elämäänsä pääasiassa positiiviseksi ja pitävät itseään itsenäisinä ja vastuullisina ihmisinä. He kertovat nauttivansa vapaudestaan, riippumattomuudestaan, omasta ajasta ja tilasta, siististä kodista, rauhasta ja mahdollisuuksista, joita lapsettomuus heille tarjoaa. Monessakin suhteessa he muistuttavat hyvin paljon Morellin (1994, 68) tutkimuksessaan kuvailemia naisia, jotka kokivat, että elämä lapsettomana oli niin rikasta ja miellyttävää, ettei lapsi voisi tuoda siihen enää mitään positiivista lisää. Enemminkin aineistostani löytyy kärkevän huumorin sävyttämiä kuvauksia siitä, millaisia harmejä ja vaivaa lapsilla on tapana tuoda tullessaan. Useat kirjoittajat myöntävät suoraan, etteivät pidä lapsista ja se riittää heidän mielestään perusteluksi olla niitä hankkimatta. Enemmistö tämän ryhmän naisista pitää valintaansa tietoisena ja on sitoutunut ratkaisuunsa niin voimakkaasti, että on ollut valmis tekemään siinä pysyäkseen uhrauksia ja kestäämään voimakastakin kritiikkiä.

Toisin kuin Morellin (1994, 28) aineistossa tämän tutkimuksen naiset eivät korosta työtä tai uraa elämänsä pääasiallisena sisältönä. Kahta lukuun ottamatta kaikki käyvät kodin ulkopuolella työssä tai opiskelevat päätoimisesti ja pitävät sitä tärkeänä, mutta lapsettomana pysyttelemisen yhdeksi syyksi työn vaativuuden tai mielenkiintoisuuden mainitsee vain pari kirjoittajaa. Nykyistä parisuhdettaan monet kirjoittajat kuvailevat hyväksi ja tasa-arvoiseksi.

Kolme naista kuvailee lapsettomuuteen päätymistään niin, että olen otsikoinut heidän tarinansa negatiivisiksi kuvauksiksi vapaaehtoisesta lapsettomuudesta. He kertovat valintansa olevan tietoinen, mutta kuvaavat siihen päätymistään tavalla, joka asettaa kyseenalaiseksi sen vapaaehtoisuuden. Monien muiden kirjoittajien ohella kaikki tämän ryhmän naiset esittävät lapsettomuuteen päätymisensä pääasialliseksi syyksi lapsuuden

aikaisista katkerista kokemuksistaan johtuvan kyvyttömyyden ja/tai haluttomuuden ottaa vastuuta omista jälkeläisistä.

Lapsettomuuteen päätymistään tämän aineiston naiset selittävät monin eri tavoin. Eräillä se on ollut pitkä prosessi, toiset ovat olleet tietoisia halustaan pysyä lapsettomana koko elämänsä ajan. Lapsettomuuteen ajautuneiksi kuvailen sellaisia naisia, joille lasten hankinta on jossain elämän vaiheessa ollut tai on edelleen jossain määrin ambivalentti kysymys. Tähän joukkoon liitän kirjoittajat, jotka kertovat nuorena itsestään selvästi kuvitelleensa hankkivansa perinteisen perheen, mutta sopivaa isää ei ole löytynyt tai olosuhteet ovat muuten olleet epäedulliset. Nämä naiset ovat kokeneet elämässään vaikeita ihmissuhteita, sairautta tai vastoinkäymisiä, jotka ovat vaikuttaneet heidän valintaansa. Esitänkin, että heidän valintansa on muotoutunut sarjasta tietoisia reagoiteja kohdalle sattuneisiin ongelmiin. Tällä hetkellä nämäkin naiset vakuuttavat olevansa tyytyväisiä lapsettomaan elämäänsä. Heistä välittyy kuva ennemminkin omaa elämäänsä refleктоivina selviytyjinä kuin passiivisina, vaikean lapsuuden tai kovan kohtalon uhreina.

Kaikki aineistoni naiset antavat ymmärtää kokeneensa normalisointipyrkimyksiä, painostusta tai paheksuntaa. Teksteissään kirjoittajat ikään kuin puolustautuvat näkymätöntä keskustelukumppania vastaan, joka esittää heille yleisesti vapaaehtoisesti lapsettomiin naisiin kohdistettuja syytöksiä. He tuovat esille tiedostavansa yhteiskunnan heihin potentiaalisina äiteinä suuntaamat odotukset, mutta kieltäytyvät syylistymästä siitä, etteivät tuota kansakunnallemme uusia veronmaksajia eläkepommin purkajiksi. Suurin osa heistä on joutunut puolustautumaan lapsettomia naisia moraalisesti epäilyttäviksi leimaavia syytöksiä vastaan, eivätkä he myönnä ainakaan vielä katuvansa päätöstään. Heidän teksteistään ei myöskään juuri löydy viitteitä kompensaation tarpeesta, eikä tunnetta siitä, että he lapsettomina olisivat jotenkin vähemmän feminiinisiä kuin äidiksi hankkiutuneet.

Kirjoittajat kuvaavat vapaaehtoisen lapsettomuuden vaikutuksia ystävyys-suhteisiinsa samaan tapaan kuin naiset Morellin (1994 127-131) tutkimuksessa. Välit lapsia

hankkineisiin ystäviin viilenevät vähitellen, koska perheelliset helposti vetäytyvät vuorovaikutuksesta tai kirjoittajien oma mielenkiinto suhteen ylläpitämiseen hiipuu, kun yhteiset kiinnostuksen kohteet ja aika alkavat käyvä vähiin. Jotkut naiset kuvaavat tuntevansa itsensä ulkopuolisiksi kuunnellessaan äitien keskusteluita lapsistaan. Muutamat kertovat kokeneensa myös suoranaista syrjintää ja vähättelyä esimerkiksi työpaikallaan lapsettomuutensa tähden.

Kirjoittajien oman äidin toive päästä isoäidiksi koskettaa yleensä kirjoittajia eniten. Muiden sukulaisten utelut ja huomautukset koetaan yleensä lähinnä loukkaavina ja raivostuttavina. Vauvauutisia penäävillä ja lisääntymään patisteleville kanssaihmisilleen naiset vastaavat käyttäen Morellin (1994, 56-59) listaamia puolustautumisstrategioita: vaikenemista, huumoria, aseistariisumista tai merkitysten kääntämistä.

Aineistopyyntöni en kirjoittanut mitään, mikä olisi erityisesti rohkaissut tarkastelemaan äitiyteen painostavia diskursseja yhteiskunnallisella tasolla. Niinpä kirjoittajat pääasiassa kuvaavatkin henkilökohtaisissa suhteissaan esille tulevia ajatuksia ja painostusta. Koska kolme kirjoittajaa kuitenkin tuo voimakkaasti esille kokemuksensa lääkäreitten, gynekologien, psykiatrin ja sairaanhoitohenkilökunnan maternalistisista asenteista, pidän myös medikalisaatiota merkittävänä ilmiönä, yhteiskunnallisena kenttänä, jolla naisia ohjataan normaalina pidettyyn äidin rooliin.

Johtopäätöksenä toteankin, että tämän tutkimuksen aineiston valossa äitiys on edelleen normi, joka liitetään normaaliin naiseuteen. Vapaaehtoinen lapsettomuus on marginaalinen ilmiö, jota leimataan binaarioppositioin äitiyden negatiiviseksi vastakohdaksi. Normalisoivat diskurssit välittyvät yleisellä tasolla esimerkiksi median ja medikalisaation monenlaisten ilmentymien kautta. Henkilökohtaisissa suhteissa näitä merkityksiä välittävät lapsettomien naisten elämäkumppanit, tuttavat, työtoverit, sukulaiset ja ystävät.

Kukaan aineiston kirjoittajista ei kyseenalaista naisen oikeutta päättää omasta reproduktiostaan ja monet ihmettelevät, miksi kanssaihmiset katsovat oikeudekseen

arvostella heitä. Morellin (1994, 12) tavoin olen vakuuttunut siitä, että maternalistista diskurssia ylläpitämällä “luonnollistetaan” äitiyttä ja ylläpidetään tilannetta, jossa lapsettomuus ei ole naisille vapaa, hyväksyttävä valinta. Jotta lapsettomuuden valitseminen olisi naisille mahdollista ilman pelkoa hyväksynnän menettämisestä ja syrjinnästä, olisi vapaaehtoinen lapsettomuus tuotava esille tasaveroisena ja positiivisena mahdollisuutena.

Tutkimusprosessin kuluessa mieleeni nousi monia kysymyksiä, jotka kaipaisivat lisää selvittämistä. Erityisesti kiinnostuin median osuudesta maternalistisen diskurssin ylläpitäjänä. Aiheellista olisi varmasti myös selvittää, missä määrin vapaaehtoinen lapsettomuus on Suomessa lisääntynyt, sillä tilastotiedoissa tahattomasti ja vapaaehtoisesti lapsettomat on yleensä yhdistetty samoihin lukuihin.

Oman tutkimukseni puutteena näen kysymyksenasetteluni kannalta turhan suppean tutkimusaineiston. Selvittääkseni perusteellisemmin nimenomaan biovallan eri verkostoissa esiintyviä normalisointipyrkimyksiä, olisin tarvinnut elämäkertatekstien lisäksi myös haastatteluja tai muuta materiaalia, jonka avulla olisin voinut tarkentaa kohdejoukon kokemuksia eri asiantuntijaryhmien, valtiovallan ja median normalisoivista diskursseista. Tässä aineistossani olen näkevinäni voimakkaana kertomistavan, joka viittaa psykologiasta peräisin oleviin malleihin: tarinaa kerrotaan peilaten omaa kehitystä ja ratkaisuja lapsuudenaikaisiin kokemuksiin tai elämän kriiseihin. Ajatus lapsettomuudesta psykoseksuaalisessa varhaiskehityksessä tapahtuneen häiriön seurauksena tai reaktiona myöhempiin haavoittaviin elämäkokemuksiin näyttää medikalisaation myötä imeytyneen syvälle yhteiseen arkiymmärrykseemme.

Siksi mielenkiintoani herättävät eniten ne naiset, jotka kuvaavat lapsuuttaan ja elämänkulkuaan pääasiassa positiivisesti, mutta kertovat aina tienneensä, että eivät halua omia lapsia. Ovatko he siis häiriintyneitä, mutta eivät vain itse tiedosta sitä? Sen asian tutkiminen kuuluisi toki jonkin toisen tieteenalan tutkimusaiheeksi. Ovatko he edelleen hegemonisten diskurssien näkökulmasta normalisointia kaipaava marginaalinen ryhmä? Siihen kysymykseen voin vastata tämän tutkimuksen aineiston perusteella: kyllä.

LÄHTEET:

- Alasuutari, Pertti: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere 1993.
- Anttonen, Anneli: Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Tampere University Press. Vammala 1997.
- Apo, Satu: Myyttinen nainen. Teoksessa Suomalainen nainen. Otava. Helsinki 1999, s. 9-23.
- Beauvoir, Simone de: Toinen sukupuoli. Kirjayhtymä. Jyväskylä 1981.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim Elisabeth: The Normal Chaos of Love. Polity Press Cambridge 1995.
- Berger, Peter, L. & Luckmann, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus. Helsinki 1995.
- Cambell, Elaine: The Childless Marriage. An Exploratory Study of Couples Who Do Not Want Children. Tavistock Publications Ltd. London 1985.
- Elo, J., Myllykangas, M., Ryyänen, O-P., Tuomainen, R.: Medikalisaatio aikamme sairaus. Vastapaino. Tampere 1999.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere 1998.
- Firestone, Shulamith: The Dialectic of Sex. The Women's Press Ltd. London 1970.
- Foucault, Michel: Seksuaalisuuden historia. Gaudeamus. Tampere 1998.
- Giddens, Anthony: Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies. Polity Press. Cambridge, 1992.
- Heikkilä, Sanna: Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla. Teoksessa Näre, S. (toim.) Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä. SKS, Helsinki 1999, s. 229-248.
- Helen, Ilpo: Äidin elämän politiikka. Sukupuoli, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Gaudeamus. Tampere 1997.
- Huopainen, Hilkka: tytöstä nuoreksi naiseksi. Psykologinen näkökulma tytön sukupuoli-identiteetin kehitykseen. Teoksessa Näre, S. & Lähteenmaa, J. (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tietolipas 127. SKS. Tampere 1992, s. 37-46.

- Hyvärinen, Matti: Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Hyvärinen, M., Peltonen, E., Vilkkko, A.(toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Vastapaino. Tampere 1998, s. 311-356.
- Jallinoja, Riitta: Moderni säädyllisyys. Gaudeamus. Tampere 1997.
- Jallinoja, Riitta: Perheen aika. Otava. Keuruu 2000.
- Julkunen, Raija: Naisruumiin oikeudet. Teoksessa Eeva Jokinen (toim.) Ruumiin siteet. Vastapaino. Tampere 1997, s. 43-63.
- Julkunen, Raija: Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Teoksessa Suomalainen nainen. Otava. Helsinki 1999, s. 79-100.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi: Johdanto: Naiset ja miehet työelämässä. Teoksessa Korvajärvi & Kinnunen (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Vastapaino. Jyväskylä 1996, s. 9-19.
- Komulainen, Katri: Naisten naissuhteet. Kerrottu ja puhuteltu sukupuoli itsenäistymiskertomuksissa. Teoksessa Hyvärinen M., Peltonen E., Vilkkko A. (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Vastapaino. Tampere 1998, s. 153- 185.
- Lisääntyminen ja sen trendit - tilastoja raskauksista, syntymistä, steriloinneita ja lasten epämuodostumista. STAKES. Terveys 1996:2.
- Mischel, Walter: Introduction to Personality. Fift edition. Columbia University. Hartcourt Brace Collage Publishers 1993.
- Morell, Carolyn, M. : Unwomanly Conduct. The Challenges of Intentional Childlessness. Routledge. New York & London, 1994.
- Mäenpää-Reenkola, Elina: Naisen verhottu sisin. Yliopistopaino. Helsinki 1998.
- Niemelä Pirkko: Äidiksi tuleminen elämän käännekohdassa. Teoksessa Niemelä, P., Ruth, J-E.: Ihmisen elämäнкаari. Otava. Helsinki 1988.
- Nikander, Pirjo: Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa. Psykologia. 1997 32/6 s. 404-414.
- Nätkin, Ritva: Siveettömät, itsekkäät, emansipeeratut. Teoksessa Nopola, S. (toim.): Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo? WSOY. Juva 1991, 11-26.
- Nätkin, Ritva: Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus. Tampere 1997.

- Palmu, Tarja: Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisen sukupuoli-ideologia. Teoksessa Näre, S. & Lähteenmaa, J. (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tietolipas 127. SKS. Tampere 1992, s. 301-313.
- Pateman, Carole: *The Sexual Contract*. Stanford University Press. Stanford, 1989.
- Sosiaali- ja terveysministeriön määräyskokoelma 1997:48: Raskauden keskeyttämistä ja steriloinnista koskevien lomakkeiden kaavat sekä lomakkeiden täyttämisohteet.
- Sulkunen, Pekka: *Johdatus sosiologiaan*. WSOY. Juva 1987.
- Steedman, Carolyn Kay: *Landscape of a Good Woman. A Story of Two Lives*. Rutgers University Press. New Brunswick, New Jersey 1986.
- Suomalainen perhe. Tilastokeskuksen julkaisuja. Hakapaino. Helsinki 1994.
- Suuri Suomalainen Tietosanakirja. Otava. Keuruu, 1988.
- Thorne, Barrie: *Gender Play. Girls and Boys in School*. Open University Press.
- Uotila, Hannele: *Vapaaehtoinen lapsettomuus. Perinteet vastaan yksilöllistyminen*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma, 1998.
- Veevers, Jean: *Voluntary childlessness: a critical assesment of the research*. Teoksessa Macklin, E. & Rubin, R. (toim.) *Contemporary families and alternative lifestyles*. Sage. Beverly Hills 1983, 75-96.
- Ziehe, Thomas: *Uusi nuorisio. Epätavallisen oppimisen puolustus*. Vastapaino. Jyväskylä 1992.